

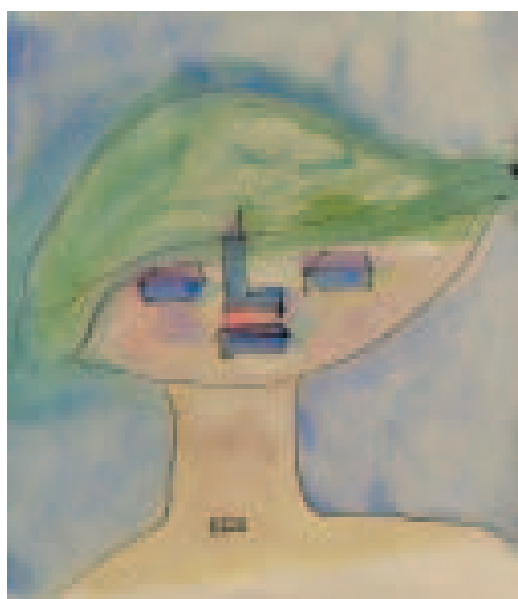
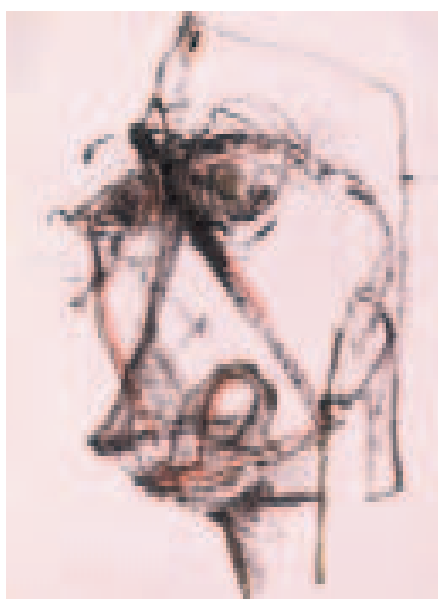
ORSZÁGÉPÍTŐ

Pán Imre

A LÁTHATATLAN SYMPOSION

– Szellemi életünk vitája • 1947-48 –

Pán Imre

A LÁTHATATLAN SYMPOSION

– György Péter és Pataki Gábor bevezetőjével –

Az olvasó egy, 1947-48 fordulóján Pán Imre által szerkesztett vitairat első kiadását* tartja kezében. A *Láthatatlan Symposion* – az eredeti elképzelések szerint – a Művészeti Tanács kiadásában jelent volna meg: író, festő, zeneszerző, zeneesztéta és jogász válaszolt a Pán által feltett kérdésekre, melyek a művészet, a művész és a politika viszonyát elemezték. A válaszok ugyan megszülettek, de a kézirat a mai napig kiadatlan maradt.

Mielőtt felvázolnánk a *Láthatatlan Symposion* keletkezésének körülményeit, ha vázlatosan is, de ismertetnünk kell szerkesztőjének, Pán Imrének életútját.

Pán – családi nevén Mezei – Imre Budapesten született 1904-ben, s 1972 tavaszán halt meg Párizsban. Költő volt, művészeteoretikus, folyóirat-alapító, ismert újságíró, szerkesztő, végül, de nem utolsósorban művészetpártoló, a szó tiszta értelmében vett mecénás – mint ilyen, mindig a maga szűk anyagi keretei között s mindig a progresszív művészetet támogatva. Több vonatkozásban még feltáratlan, kutatásra váró munkásságának, amely az 1920-as években kezdődött, itt csak egyes részleteire utalhatunk.

Pán Imre alapította és szerkesztette testvérével, Mezei Árpáddal, valamint Gerő Györggyel és Kristóf Károllyal együtt 1924-ben a magyar avantgarde talán egyetlen valóban dadaista lapját, az IS-t. Az IS-ből a teljes érdektelenség miatt mindössze négy szám jelent meg. Mind a négy eltérő formában, más tipográfiával, az utolsó kettő pedig plakátformátumban, Gerő György filozófiai manifesztumait tartalmazva.¹ Az IS-ben Gerő György, Mezei Árpád, Pán Imre, Kristóf Károly versei, Gerő forgatókönyve és regényrészlete jelentek meg, a lap munkatársa volt Scheiber Hugó is, akinek egy metszetét is közölték.² Az IS egyetlen külföldi szerzője Hans Arp volt.

A lap kapcsolatokat épített ki Kassákkal, amint erre *Az izmusok története* is utal: „Az IS szerkesztősége volt egyben a bécsi MA budapesti szerkesztősége és illegális magyarországi főbizományosa.” (Kassák: *Az izmusok története*, Bp. é.n. 285. o.). Gerő és Pán személyes ismeretségben állott Kassákkal, a MA *Pesti antológiájában* közölte verseiket (IX. évf. 3. 4. sz.).³ Kassák hazatérése után az IS munkatársainak nagy része a *Dokumentumban* közölte munkáit, Kristóftól, Pántól cikkek, versek jelentek meg, itt látott napvilágot Gerő György tanulmánya, a magyar avantgarde filmelmélet egyik legfontosabb írása (1927. jan.).

Pán következő lapja az 1931-ben megjelent *Index* („az új kultúrtörékvések lapja”) volt, amelynek mindössze három száma jelent meg. Korai megszűnése ellenére az *Index*-et jelentős kísérletnek tarthatjuk. Első számában az irodalom feladatáról közölt körkérdést, amelyre Babits, Kassák, Supka Géza és Vámbéry Ruzstem válaszoltak. (Ebből a szempontból az *Index* némiképp a *Láthatatlan Symposion* előzményeként is értelmezhető.) A lapban többek között Mezei Árpád ismeretelméleti tanulmánya, Pán publicistikája, Kristóf versei jelentek meg. Az *Index* szellemi arculatát jellemzendő, idézünk Kassák itt megjelent írásából: „...Minden művésznak belső adottságánál fogva arra kell törekednie, hogy mennél nagyobb egységek felmutatásával dicsérje a tökéletességet. Ha a nyakkendő-tű-tökéletességen átlépünk anélkül, hogy észrevennénk, minden alkotó művészi érzékünkkel kívánnunk kell, hogy a világ és

benne az emberi társadalom egységének tökéletességét megközelíthessük.” Bár az *Index* nem volt már egyértelműen avantgarde lap, jelentősége abban áll, hogy épp a nemzetközi avantgarde apályának idején próbálta meg fenntartani az univerzalitásra való törekvést, a problémák egyetemességébe, nemzetek felettiségébe vetett hitet.

Mint ismeretes, 1945-ben szervezte meg Pán Imre Kállai Ernővel, Kiss Pállal, Mezei Árpáddal együtt az Európai Iskola. Figyelembe véve az Iskola által felvetett problémák sokrétűségét és bonyolultságát, itt csupán a *Láthatatlan Symposion* kommentárjához szükséges vonatkozásokra szorítkozhatunk.⁴ Az Európai Iskola – amely Csontváry, Derkovits, Ámos, Vajda utódjának tekintette magát – legfontosabb feladatát élet, ember, közösség új kapcsolatának megteremtésében látta. (Ennyiben többnek bizonyult egyszerű művészi társulásnál.) Tagja volt többek között Anna Margit, Bán Béla, Bálint Endre, Bokros Birman Dezső, Czöbel Béla, Egy József, Kassák Lajos, Korniss Dezső, Martyn Ferenc, Márfy Ödön, Vajda Júlia, Vilt Tibor. Az *Ecole de Paris* hagyományaira támaszkodó Európai Iskola a „fauveizmust, a kubizmust, expresszionizmust, absztrakciót és szürrealizmust” képviselte Magyarországon. Fennállása alatt, 1946-1948 között harmincnyolc kiállítást rendezett, így például Ámos Imréét, Bálint Endréét, Derkovitsét (1946), Klee-ét, Vajdáét.⁵ Jelentős kapcsolatokat építettek ki Párizssal, kihasználván Bán Béla és Bálint Endre ekkori kint-tartózkodását. A szlovákiai kitelepítések miatt igencsak feszült magyar-csehszlovák politikai kapcsolatok idején, 1947-ben megrendezték a cseh szürrealisták (Skupina RA) pesti kiállítását. Meghívásuk volt Zürichbe, Prágába, Bukarestbe is.

Képzőművészeti tevékenységük mellett nem felejtkezhetünk el az Iskola irodalmi-filozófiai vonatkozásairól sem. Egyik kiadványsorozatuk némileg módosult tartalommal a régi, 1931-es *Indexet* elevenítette fel. E pár oldalas szemlék, melyekből 24 jelent meg, fordításokat és eredeti szövegeket egyaránt tartalmaztak. (Eltekintve a felsorolás teljességétől, ebben a sorozatban jelent meg például Breton, Füst Milán, Picasso, Proust, Weöres írása.) Az *Index* közölte Hamvas Béla Hérakleitosz-fordítását is. Ugyanakkor megindult az Európai Iskola könyvtárának sorozata is, amelyben Kiss Pál, Mezei Árpád tanulmányai, Pán Imre versei és esszéje jelentek meg. Mindkét sorozat a magyar művészettörténet fontos forrása, elemzésükre e helyen nem vállalkozhatunk. Az Iskola szervezte előadásokon (*A modern szellemiség*) a fentiekén kívül Hermann Imre, Kassák Lajos, P. Liebermann Lucy, Németh Andor és Szentkuthy Miklós szerepeltek.

A kor sajtótörténetének tanúsága szerint az *Európai Iskola* fennállása alatt mindvégig támadások keresztjében állott. Az egyre merevebb és mind dogmatikusabbá váló kultúrpolitika következtében⁶ a vita egyre inkább elvesztette dialógus-jellegét, a normatív esztétikák egyben intoleráns magatartásformákkal párosultak. A támadások 1948-ig egyre szaporodtak és ha *de iure* nem is mondták ki az *Európai Iskola* feloszlását, *de facto* ez történt. Az *Európai Iskola* a kényszerítő körülmények hatására beszüntette tevékenységét, az ötvenes években tagjainak legnagyobb részére nélkülözés és kizártság várt.

Ebben a helyzetben érthető, miért döntött úgy Pán Imre 1947 telén, hogy szellemi életünk alapvető kérdéséről, mű-

vészet és politika viszonyáról vitát rendezzen. Legújabb kori történelmünk során e viszony egyre problematikusabbá vált, így az e kötetben feltett kérdések létjogosultságához nem férhetett kétség. Pán még összeállította, megszerkesztette a *Láthatatlan Symposiont*, azonban, mire a megjelenésre kerülhetett volna a sor, művészet és politika viszonya már nem vita kérdése volt.

Pán Imre interjúalanyainak a következő kérdéseket tette fel: 1. Van-e a művésznak örök feladatán túl valamilyen napi feladata? 2. Miben áll örök feladata? 3. Miben áll napi feladata? 4. A politikusok rendszerint összetévesztik (a művészetét) az írődeák szerepével; a festőtől, szobrásztól, muzsikustól napi események ábrázolását, illusztrálását várják, helyes ez? 5. Föltesszük, hogy a művész nem követi, hanem megelőzi vagy vezeti korát; milyen szerepet vállalhat akkor, amikor eszméinek gyakorlati megvalósítására kerül a sor? 6. Mit mond művelődéstörténetünk: a politikus vezeti az író, a művészt, vagy az író, a művész a politikust? 7. Meghatározhatják-e mások a művészet irányítását, mint maguk a művészek? 8. El kell-e ismernünk minden megszorítás nélkül a művészek kísérletezési szabadságát; ha nem, milyen megszorítást tehetünk? 9. Mivel védekezhetünk a *l'art pour l'art* vádjá ellen? 10. Milyen egységre léphetnek íróink, művészeink, tudósaink, politikusaink művelődésünk érdekében?

E kérdések „árulkodóak”. Magukon viselik a kor fő problémáját, a művészi autonómia megvédésének kérdése áll centrumukban. Nem a művészet „társadalmi megbízatásának” és ennek megfelelően hivatásának filozófiai szintű tisztázása lényeges ekkor, hanem annak megértése, hogy a politika gyakorlatilag arra készülődik, *hogy* viták helyett utasításokkal irányítsa a művészetet. A kérdéssornak ehhez a durva tényhez mért ámyaltsága, a probléma sokrétű feltérképezése olyan magatartás, amelyet egyben a *Láthatatlan Symposion* lényegének tekinthetünk.

A kérdésekre a következőktől érkezett válasz: Barcsay Jenő, Bernáth Aurél, Bokros Birman Dezső, Egry József, Füst Milán, Gadányi Jenő, Illés Endre, Illyés Gyula, Jemnitz Sándor, Kadosa Pál, Kassák Lajos, Kállai Ernő, Lukács György, Márai Sándor, Márfy Ödön, Németh Andor, Szentkuthy Miklós, Vámbéry Rusztem, Vilt Tibor. A fentiekén túl a kérdéseket megkapta Pátzay Pál is, az ő válasza azonban nem található a kéziratok között. Bán Béla levelét viszont valószínűleg határidőproblémák miatt nem illesztette Pán a könyv szövegébe.⁷

A válaszadók névsorát tekintve feltűnhet a festők és szobrászok viszonylag nagy száma, ám figyelembe véve az *Európai Iskola* jellegét, ez érthető. Ugyanakkor a válaszoló művészek mindegyike így vagy úgy, de érintkezett az *Európai Iskolával*. Barcsay, Bokros Birman, Egry, Márfy, Vilt a tagjai voltak, Bernáth Aurél pedig – mint ezt a szöveg is mutatja – élesen szemben állt az *Iskola* elméletével és gyakorlatával. Kállai Ernő kilépéséig – a *Négy Világtáj* megalapításáig – az Iskola tagja volt, szintűgy, ha a háttérben maradva is, Kassák; Szentkuthy pedig, noha megőrizte szellemi függetlenségét, együttműködött az Európai Iskolával.

E kötet névsorát olvasva jól érezhető, hogy Pán a politikai egyensúly fenntartására törekedett, egyaránt szóhoz jutottak kommunisták, szociáldemokraták és polgárok, azaz a jobboldal kivételével minden álláspont megjelent.

Az arányeltolódás tehát csupán szakmai, ez azonban nem befolyásolja a kötet objektivitását, dokumentumértékét.

Óhatatlanul válaszolnunk kell arra a kérdésre is, hogy mire vonatkozóan elsődleges és mire vonatkozóan másodlagos ez a forrás. Megítélésünk szerint e kötet Pán Imre és rajta keresztül az *Európai Iskola* felől tekintve elsődleges forrás, épp ezért ragaszkodtunk a Pán általi összeállítás teljes fenntartásához. Ez a kötet annak ellenére, hogy interjúkat tartalmaz, így, e formájában az ő szellemi tulajdona. A kérdések, azok összeállításának módja az ő véleményét tükrözik, magatartását sugallják, amint az is megfontolt döntésre mutat, hogy kiknek küldte el kérdéseit.

Nyilvánvaló például, hogy Lukács szempontjából nézve Pán kérdései – végül is – irrelevánsak, pontosabban irracionálisak. Számára, a partizánelmélet felől tekintve, Pán elválasztásai metafizikusak. Lukács intoleranciája Hamvassal és Kállaival szemben ugyanabból a forrásból fakad, mint kicsit oktató jellegű cikke e kötetben, melyet egyébként Pán változatlanul hagyott, csupán egyetlen kérdést ékelve a szövegbe.

Illyés az író és politikus viszonyának dialektikájáról beszél, okos taktikával hártva el a kérdések konkrétságát. Mások, például Vilt és Szentkuthy már nyíltabbak, a politika és a művészet viszonyát függetlenebbnek, összefüggéseiket egyszersmind diszkrétebbnek tekintik. Pán rövid bevezető és zárómondataival, a kérdések sorrendjével, az azokra adott válaszok összerendezésével formált véleményt. Látélete szerint az írók és a művészek örök és napi feladata elszakadt egymástól, „művészeink általában örök feladatok felé fordulnak, politikusaink pedig a napi feladatok felé szeretnék fordítani őket”.

Figyelembe véve a kézirat eddigi sorsát, beláthatjuk, hogy Pán ekkori ítélete megalapozottnak mondható. A napi és örök feladat kettéválásának objektív megítélése, azaz a kéziratban foglalt állítások feletti döntés azonban nem e kommentár dolga. Azt viszont, hogy a kor ebben a kettősségben gondolkodott, hogy Pán kérdése szellemileg, nem csupán politikailag volt aktuális, tanúsítják maguk a válaszok, karakterüknek, ideológiájuknak megfelelően. Ebből a szempontból nézve is forrás ez a kötet.

Forrás az egyes szereplők kutatói számára a művészek válasza miatt is. E válaszok, amennyire ezt megítélhetjük, őszinték és jellemzőek alkotóikra. Kállai Ernő fokozódó bizalmatlanságát, elkeseredését például jól mutatja Pánhoz írott levele, melyet jegyzetünkben közlünk.⁸

Érdekes az összeállítás kultúrtörténeti szempontból is. Olyan állásfoglalások ezek, amelyeket nem befolyásolt az azóta eltelt idő. Egykorúak azzal a korról, amelyről vallanak, és figyelembe véve a visszaemlékezés és egykorú megnyilatkozás közötti különbséget, ez sem csekély érték. E válaszok perspektíváját szerzőik akkori nézőpontja adja meg s nem utólagos vélekedésük akkori nézőpontjukról.

Pán egyetlenegy esetben sem változtatott a szövegeken, azokat, mint az eredeti kéziratok alapján megállapíthatjuk, változatlan tartalommal közölte. Szerkesztői beavatkozása a szövegek dialogizálásában állott, ezt viszont a felkérő levelekben mindenkivel előre közölte. A beérkezett válaszokat kérdések szerint csoportosította, azokat egymással ütköztetve hozta létre a *Láthatatlan Symposiont*.

A stilisztikai változtatások minimálisak, a szövegek értelmezésénél a Pán általi olvasatot vettük figyelembe.

A *Láthatatlan Symposion*-ból kirajzolódik a kor egy aspektusa, megfoghatóvá válik Pán Imre személyisége. Kérdései és azok csoportosítása nyilvánvaló elkötelezettségről tanúskodnak, arról az igényről, amiben oly hosszú időn át nem volt része: *audiatur et altera pars*. E vita az eltérő álláspontok feletti művészi szolgálatba vetett bizalom dokumentuma. Pán bizalma függetlenül életétől, függetlenül az *Európai Iskola* sorsától ma is érvényes, e dokumentum olvasata sem szolgálhat más célt, mint amit szerzője akarhatott, azaz a másik fél álláspontjának figyelembevétel és a vélekedések óvatos mérlegelését.

JEGYZETEK

¹ Gerő György (1903-?) a magyar avantgarde egyik legismeretlenebb alakja. Munkássága mindössze az 1923 és 1927 közötti időben követhető. Szerepelt az IS-ben, majd a Dokumentumban, minden jel szerint ő forgatta le a magyar avantgarde első filmjét 1926 körül Budapesten. Ebből fotók jelentek meg a Dokumentumban, ezért valószínűsíthető, hogy a film elkészült. 1927 utáni sorsa ismeretlen, az utolsó ismert adat szerint 1935 körül Bécsben elmeegógyintézetbe zárták. (Az adatok felkutatásában sok segítséget nyújtottak Száva Gyula vizsgálatai.)

² Innen ered Scheiber és Pán kapcsolata, ezért is képviselte az *Európai Iskolán* belül Pán Gegesi Kissel szemben azt az álláspontot, hogy Scheiber Kádár Bélával együtt az *Európai Iskola* tagja legyen.

³ *Kassák levelei Pán Imréhez 1924-25-ből* (Mezei Gábor tulajdona).

⁴ Az *Európai Iskola*-ról eddig megjelent fontosabb tanulmányok: LÁNCZ S.: *L'École Européenne*, Acta Historiae Artium 1975 1-2. sz. PASSUTH K.: *L'École Européenne*, Bulletin de Liaison No. 7. Az Európai Iskola tudományos igényű kiállítását Székesfehérváron rendezték meg 1973-ban.

⁵ Az Európai Iskola kiállításairól bővebben: LÁNCZ: i. m., valamint PATAKI G. - GYÖRGY P.: *Az Európai Iskola és a Négy Világtáj kialakulása és jelentősége* (kézirat).

⁶ Pl.: LUKÁCS GY.: *Az absztrakt művészet magyar elméletei*. Forum, 1947. szept. MIHÁLYFI E.: *Pártprogram – a művészetért*. Forum, 1948. 451.4; UJVÁRI B.: *A tradicionális művészet és a biromantikus irány*. Válasz 1947.14. sz.; *Öt esztéta az absztrakt művészetéről*. POGÁNY Ö. GÁBOR hozzászólása. Szabad Művészet 1947, 9-10. sz. 194.

⁷ Bán Béla levele Pán Imréhez 1948, február 13-án: „Tőlünk, képzőművészekről egyetlen esetben kívánhatják politikusaink, hogy napi eseményeket ábrázoljunk: ha a szocializmus világnézetteremtő ereje létrehozza azt az egységes, tömegekre és egyénekre kiterjedő szemléletet, amelyet kollektív világnézetnek nevezhetünk. Egy olyan világnézetet, amely egybeforrasztja a tömegeket művészeivel, egy olyan közösségbe, amelynek azonos politikai, szellemi, gazdasági célja van. Ez a magas szellemiséggel telített társadalom az, amelyben a gazdasági és politikai vívmányokon felül megteremti az emberek egymáshoz való viszonyában az emberiséget, a testvériséget, vagy mondjuk egy új „lelkiséget”, s a világtörténelemben még nem látott szabadságot fog eredményezni. Szabadságot, amely egyedül lesz lehetséges, és amelyből egyetlen művész sem akar majd kilépni, hiszen ki fogja elégíteni minden egyéni és társadalmi problémáját, minden magasabbrendűségért folytatott küzdelmét, amelyet a magas fokú és megújuló művészetért folytat.

A szabadság mai értelme más, és az anarchia, a mindent szabad jelszavát is tartalmazza. De nem is lehet másképp. Egy olyan történelmi fordulóban élünk, amikor a társadalmi harcok minden szel-

Végezetül néhány szót Pán Imre további sorsáról. Az *Európai Iskola* megszűntetése után hosszabb ideig idegenforgalmi szakíróként dolgozott, 1957-ben Párizsba ment és haláláig ott élt. Kiállításokat szervezett, *Signe* és *Morph mes* címen kiadványsorozatot szerkesztett. Ezek képzőművészeti munkatársai többek között Doucet, Corneille, Sonia Delaunay, Étienne Hajdu, Jacques Villon voltak. Csak halála után jelent meg *Pré-Verbes* című irodalmi-filozófiai folyóiratának egyetlen száma, amelyben többek között Mezei Árpád, Francois Jousselin, Pierre Lassalle írásai találhatók.

Életének és munkásságának mind magyarországi, mind párizsi korszakának értékelése a további kutatás feladata, írásainak legnagyobb része a mai napig kiadásra vár.

lemi megnyilvánulást a feje tetejére állítottak és kifordították az értelmükből. Mégis úgy érzem, ha azt akarjuk, hogy a művészet – mint az emberi együttélés legmagasabb formájú tevékenysége – az új társadalom és az új ember érdekében folytonossági hiányt ne szenvedjen, ma is teljes szabadságot kell biztosítanunk a művészeknek, még akkor is, ha ez a szabadság illúzió csupán. A szocialista világnézet amúgy is *belülről* fogja meggyőzni művészeinket. De nem csupán művészeinket alakítja át, de a tömegeket is, s nem csupán társadalmilag, de ízlésben is, és meggyőzi a tömegeket a művészet magas rendű feladatairól, mint a társadalmi lét elengedhetetlen, szellemi összetartó kapcsáról. Így eljuthatunk – nem utolsósorban a művészet előremutató segítségével – a tömegek és a művész összeforrásáig, egy új, kollektív, egyértelmű művészet kialakulásáig, amikor minden *igaz* művészet közösségi szellemű és új lesz, *lényegében* hordozva magában a napi problémákat is.

2. Azt hiszem, az előző kérdésben válaszoltam erre is. Szabadságot kell adnunk a művészeknek nem csupán azért, mert a szabadság hiánya egyéni művészetének fejlődését is gátolja, s így társadalmilag is haszontalanná válik, hisz nem művészetet csinál. De másrészt azért is, mert a művészi kísérletezés szabadságának megkuratítása a jövő művészetének kialakulását akadályozza. Mert tény, hogy a forma a tartalommal dialektikus egységet alkotva nem csupán része az egésznek, de egy vele. Mondanivalómat egy módon fejezhetem ki: a forma ilyen vagy olyan, ezerféle alakításával. S a kifejezési lehetőségek kutatása nem csupán az egyéni mondanivalót befolyásolja, de lehetővé teszi a kifejezési lehetőségek bővülését, amely hasznos, ha egyelőre részben vagy egészben polgári tartalommal hordoz magában... A mesterség és a kifejezési lehetőségek kitarulása elengedhetetlen feltétele a miénkénél kiforrottabb és egyértelműbb, új társadalom (világnézet) elkövetkező új művészeinek.

3. Az előbb mondottak alapján csak a következőket mondhatom: ennek az egybeesésnek az alapja csak az új világnézetért és új szellemiségért egy széles körű, művészi szabadság fundamentumán folytatott harc lehet.”

⁸ „Kedves Imre... Mivel nekem mostanában annyi furcsa tapasztalatom van kézirataim retusálása és megnyirbálása körül, ne vedd rossznak, ha a leghatározottabban kijelentem: egyetlen szónyi törlést, enyhítést nem engedélyezek. Válaszaim vagy így jelennek meg, ahogy őket leírtam, vagy sehogysem. Ha egyes aktuális célzású, élesebb kitételek miatt bárkinek aggálya volna, kár egy erre vonatkozó esetleges eszmecsere szót vesztegetni. Ebben az esetben kérlek, hogy egyszerűen küldd vissza a kéziratot...”

A *Láthatatlan Symposion* c. kötet kézírata, valamint a hivatkozott Kállai levél is Mezei Gábor tulajdona, amelyek rendelkezésünkre bocsájtásáért köszönettel tartozunk.

A LATHATATLAN SYMPOSION

*Barcsay Jenő, Bernáth Aurél, Bokros Birman Dezső,
Egry József Füst Milán, Gadányi Jenő, Illés Endre,
Illyés Gyula, Jemnitz Sándor, Kadosa Pál,
Kassák Lajos, Kállai Ernő, Lukács György,
Márai Sándor, Márffy Ödön, Németh Andor,
Szentkuthy Miklós, Vámbéry Ruzstem, Vilt Tibor vitája.*
Vitavezető: PÁN IMRE

Vannak különös, kettős pillanatok a természetben. Egy-egy derült, őszi napon olykor úgy érezzük, mintha nem őszi, hanem tavasz volna s nem a tél, hanem a nyár felé haladnánk. Máskor, borús, szeles áprilisban az az érzésünk, hogy nem tavasz van, hanem őszi, a természet nem újjászületni, hanem halni készül. Van alkonyat, amely olyan, mint a hajnal s van hajnal, amelyen a nap kialudni s nem felgyulladni látszik, alkonyra emlékeztet. Az emberi léleknek is van ilyen kettős pillanata. Ezt a pillanatot, amelyben múlt és jelen szokatlan módon összeolvad, a filozófia a jelen emlékének nevezi.

S természetesen van ilyen kettős pillanat a társadalom életében is. Ilyenkor azonban óvatosabban kell eljárunk, mert nem múló hangulatról, hanem döntő elhatározásról van szó, és nem mindegy, hogy mit határozunk. Nem mindegy, hogy egy ország írói, művészei, vezetői, népe azt mondja: alkonyodik, jön az éjszaka, menjünk aludni vagy azt mondja, hajnal van, kezdődik a nap, lássunk munkához.

Mi úgy látjuk, történelmünk újabb hajnalán vagyunk. Mindenekelőtt tisztán kell látnunk. Világosan kell gondolkodnunk, világosan kell fogalmaznunk, világosan kell szólnunk, hogy e hajnali pillanatban a vakbuzgók és elvakultak el ne terjesszék újból a sötétséget.

Íróink és művészeink itt következő vitája végeredményben művészeink és társadalmunk kapcsolatáról kíván dönteni. Bármilyen állásponton legyünk, egyvalamiről ne feledkezzünk meg: a vitázó felek szemben állnak egymással a vitában, de egymás mellett állnak a harcban. Üljön össze a láthatatlan symposion. Szellemi életünk széles skálájának minden árnyalatát szólaltassa meg legalább egy hang. Fogadjanak el vitavezetőnek. Kezdjük.

Pán Imre

*

Vitavezető: Vannak korok, amelyek beérik a műalkotás megvitatásával, és vannak korok, amelyek újra megvitatják magát a művészetet, magát a művészt. Ilyen kor a miénk is. Szüntelenül folyik a vita a művész és a társadalom, a művészet és a kor kapcsolatáról. Bontsuk fel e problémát a következő tíz kérdésre: 1. Van-e a művésznek, örök feladatán túl, valamilyen napi feladata? 2. Miben áll örök feladata? 3. Miben áll napi feladata? 4. A politikusok rendszerint összetévesztik az íródeák szerepével; a festőtől, szobrásztól, muzsikustól napi események ábrázolását, illusztrálását várják; helyes ez? 5. Föltesszük, hogy a művész nem követi, hanem megelőzi vagy vezeti korát; milyen szerepet vállalhat akkor, amikor eszméinek gyakorlati megvalósítá-

sára kerül a sor? 6. Mit mond művelődéstörténetünk: a politikus vezeti az író, a művészt, vagy az író, művész a politikust? 7. Meghatározhatják-e mások a művészet irányát, mint maguk a művészek? 8. El kell-e ismernünk minden megszorítás nélkül, a művészek kísérletezési szabadságát, ha nem, milyen megszorítást tehetünk? 9. Mivel védekezzünk *a l'art pour l'art* vádjá ellen? 10. Milyen egységre léphetnének íróink, művészeink, tudósaink, politikusaink művelődésünk érdekében? E tíz kérdés alighanem magában foglalja mindazt, amit tisztáznunk kellene.

Föltesszem az első kérdést: van-e a művésznek, örök feladatán túl, valamilyen napi feladata?

Kállai Ernő: Van.

Márai Sándor: Természetesen van. Az, amit Goethe így nevezett: *Die Forderung des Tages*.

Vitavezető: Nevezzük magyarul „a kor követelményének”.

Barcsay Jenő: Ilyen feladata minden embernek van. Az étellel járó gondok, lelki problémák..., a mában élünk, a napi politikából sem zárhatjuk ki magunkat. Olyan probléma ez, amelyet nemcsak a művésznek, mindenkinek meg kell oldania a maga számára, mert csak akkor tud élni, dolgozni, alkotni, ha minden tekintetben szabad.

Vitavezető: Barcsay nyilván a klasszikus tanításra utal: az igazságot megismerni annyi, mint szabaddá válni.

Márffy Ödön: A művész emelkedett világrendben gondolkodik; nemcsak vizuális alkotó, hanem örök kutató és boncoló elme. Az élet mélységeibe tekint, hogy művein keresztül megmutassa a világ gyöttrődését vagy szépségét. Bele kell merülnie az élet forgatagába, hogy felrázza az emberiség fogékonyságát az igazságtalansággal, szenvedéssel, nyomorral szemben. Azonban szeretnie is kell az életet, hogy művein át el tudja hitetni másokkal is, hogy az életnek nemcsak árnyoldala van, hanem szép is lehet, amelyért érdemes küzdeni.

Jemnitz Sándor: Ha a művész valóban átérzi örök feladatát, benne érzi a napit is és viszont. Elvégre „örök feladat”: elvont fogalom, amely csakis az egyén és a külvilág – vagyis az Én és Nem-Én kölcsönhatásában, az élet során telik meg reális tartalommal. Örök feladata például minden igazi operaszerzőnek, hogy a maximális emberi szenvedélyt maximális kifejezéssel dramatizálja. Ezt egyformán jól tudta a korai olasz barokk Monteverdije és a XIX. század két zseniális kortársa, az olasz Verdi és a német Wagner. Az emberi szabadság eszménye tölti el mindhármukat; de mennyire másként lényegül át ez az eszménykép a Gonzagák mantuai fejedelmi udvaránál, majd Verdinél, Manzoni és Cavour barátjánál és Wagnernél, akinek mindegy, hogy Bakunin társadalmi forradalma útján vagy a bajor Wittelsbachok kényúri eszközeivel valósíthatja meg művészi elképzeléseit! Verdi, az apolitikus ember több politikai ösztönt tanúsít Wagnernél, az aktív politikusnál, aki a korabeli németiség példájára az egyén „belső szabadságával” vigasztalódik a közösség külső szabadságának hiányáért. S vajon nem csinál-e napi politikát Beethoven is, amikor *Eroica* szimfóniájának vezérkönyvéről törli a Napóleonnak szóló ajánlást, mert arról értesül, hogy a forradalmi eszmék győztes hadvezére császárrá koronáztatta magát? Ez az egy tollvonás hatályosság dolgában felért a vezércikkék tömegével.

Vitavezető: Jól jegyezzük meg: Beethoven nem a szimfóniát írta át, hanem az ajánlást változtatta meg. Ezzel azt dokumentálta, hogy a Hősi Szimfónia a szabadsághősnek és nem a zsarnoknak szól. Mit jelent ez a különbségtétel? Azt jelenti, hogy a művész állást foglalhat, szinte személytelenül vagy személyfölöttien, műveivel és állást foglalhat személyes emberi magatartásával. Föltett kérdésünkben ezért nem az volt, hogy milyen legyen a mű – ettől gondosan tartózkodtunk –, hanem az, hogy milyen legyen a művész. Ezért beszéltünk örök és napi feladatáról.

Vilt Tibor: Ez a kérdés mindjárt az elején valami kivételes csodabogarat készít belőlünk: a „művészt”, úgy is mondhatnám, művésszé preparál. Köszönjem meg, hogy ily praktikus le van egyszerűsítve a kérdés és eleve meghatározza a feleletet? Hogy célokká osztályozza létemet és megrögzíti személyiségemet? Köszönjem meg, ha a vitavezető úgy teszi fel a kérdést, hogy most már csak arról kell döntenem, mi az örök és mi a napi? Csak a legnagyobb ellenségem kényszeríthet ilyen „világszemléleti” állásfoglalásra, és csak ő hozhat abba a lehetetlenül kínos helyzetbe, hogy kinyilatkoztassam az „igazságot”. Ezek azok a kérdések, amelyek kívülmaradnak szokványos értelmi képességemen, s meghaladják erőmet. Úgy érzem, mintha karok nyúlnának felém, hogy megragadjanak és a célszerűség kéréseire határai közé kényszerítsenek. Mintegy elibém futnak ezek a kérdések és hatalmat vesznek jövőmön. Hatalmat vesznek azon az éneken, amely csak lesz. Nem tehetek mást, mint, hogy a kérdésre kérdéssel feleljek. Mi ez a felém nyúló kar, mi ez az indulat, ez az óriásra nőtt hatalmi hullám, amely utolsó zugaiban is fölkeresi a szellemet, hogy azt birtokába vegye? Az eltömésedett faj hatalmi ösztöne lenne az? Lehet! De amilyen hatalmas, épp olyan ostoba ez az ösztön. Ostoba és vak birtoklási vágy, mely gondolkodásra képtelen vakságában értelmetlenül áll az élet jelenségeinek elemi megnyilvánulása így a művészet előtt is. Tehetetlen csecsemő módjára a szájába tömi a tárgyakat és elnyeli a kapukulcsot, ahelyett, hogy kinyitná vele az ajtót. Zárt kapukon dörömböl ez a kérdés, mint a kérdéseknek az a rengetege, amelyet a társadalom kérdez a művésztől, amely elé a társadalom állítja a művészetet. Közöljek most már két-három tucat elméletet, mely hol találékonyaságomat, hol menthetetlen ostobaságomat példázza? Csak nagyobb homályba borítanám problémánkat, hogy kívánatos legyen a romantikus fantázia számára.

Kassák Lajos: Imé milyen fontos volt a kérdés fölvetése: ez az izgalom arra mutat, hogy megoldatlan problémák vannak mögötte.

Vitavezető: Művészeink rendkívül gyanakvóak. Úgy érzik, hogy nem kritikát, hanem feltétlen megadást kérnek tőlük, s nem érik be emberi állásfoglalásukkal, állásfoglaló műveket várnak tőlük. Ezért igyekeznek egyre apolitikusabbá válni.

Kassák Lajos: Vezető íróink valóban sosem felejtik el kihangsúlyozni, hogy ők távotartják és távol is akarják tartani magukat minden társadalmi kritikától – ők írók és csak írni akarnak. Nem értem meg, ha az író a szellemi vezetőik közé tartozónak érzi és vallja magát, hogyan hunyhat szemet a társadalmi összefüggések előtt és hogyan mondhat le a kritika jogáról, sőt kötelességéről. Aki ezt teszi, az nem alkotó író, a legjobb esetben érzékeny széplelek.

Vitavezető: Tegyük fel élesen a kérdést: mi a művész örök feladata?

Márai Sándor: Erre a kérdésre leghelyesebben csak énekkel lehetne felelni, mint az iskolásgyerekek. Valahogy így: „Az író örök feladata, hogy tisztázza a fogalmakat, felmutassa az örök emberit, ezenfelül – ha éppen kedve tartja – halandzsázhát is, felmutathatja azt, ami az emberben nem örök, hanem esetleges és ötletszerű.” Valahogy így képelem el a választ. De lehet másképpen is felelni.

Kállai Ernő: A művésznek és írónak feltétlenül kötelező örök feladata az, hogy nyitott szemmel és fogékony lélekkel éljen a természetben és a társadalomban, és hogy azokról a képzetekről, érzelmekről és gondolatokról, amelyek ekként támadnak benne, legtisztább lelkiismerete, legjobb tudása szerint számot adjon.

Jemnitz Sándor: A művész örök feladata: az örök emberi eszmék és érzelmek leghívebb és legszebb kifejezése. Szépség és igazság nélkül nincs maradandó művészet. A pusztán érdekes művészet elműlik az érdeklődéssel együtt, amelyhez fordult.

Kassák Lajos: Az író örök feladata kétségtelenül az, hogy írjon. A művésze, hogy műalkotást hozzon létre. Tárgyi formát adjon érzelm és gondolatvilágának. Vagyis megfoghatóvá tegye az eddig megfoghatatlant.

Illés Endre: Az író örök feladata? Nekem Goethe fogalmazta meg legteljesebben: „Greift nur hinein in's volle Menschenleben – Ein jeder lebt's, nicht vielen ist's bekannt – Und wo ihr's packt, da ist's interessant”.*

Vitavezető: Szó szerinti fordításban: „Nyúljatok bele a teljes emberéletbe – mindenki éli, de kevesen ismerik – S ahol megfogod, ott érdekes.”

Illés Endre: A *Faust* előjátékában írja ezt. Tehát markolj bele az emberi sűrűbe, – ez a nyersanyagod. Csak emberiről eszmélhetsz és emberiről írhatasz. De nem az lesz érdekes, amit látsz, a történetek, melyeket hallasz és megélsz – a döntő, a fontos, az izgalmas a goethei pillanat felfedezése: az emberek élnek s alig néhányan vannak, akik ismerik életüket. A feltételeket és a törvényeket, amelyek szerint élniök lehet és kell. Minden, ami igazán emberi: izgalmas és érdekes, – de megrázó, hogy éppen a vakság miatt érdekes; és szorongató, hogy vakokról írunk, vakokról mondunk ítéletet, vakokat marasztalunk el. Milyen felejtethetetlenül szigorú a Sixtus-kápolna mennyezetén Michelangelo Teremtőjének arca, amikor a napot, a fényt az emberek fölé idézi – ez a szomorú kérelhetetlenség egyben az író feladata is! Elválasztani az emberi létben a fényt a sötétségtől! Elhozni a legkegyetlenebb ajándékot: a tisztánlátást. Szembenézni az igazsággal s ki is mondani, amit annak megismertünk. Ellenállni a hamis művészet csábításainak, amely meghamisítja azt, ami csúnya. S hová vész így a szépség, a költészet? Csak a reményt idézhetjük meg, hogy életünk zűrzavarában egyszer majd rendet teremthetünk.

Gadányi Jenő: A művész az emberiség hatodik érzékszerve. Érzékenysége az optikai világon túlhatol, kozmikus. Örök feladatához tartozik magába fogadni a világnak azt a formakincsét, mely feltáratlanul mozdulatlan, szűzi állapot-

* Csak nyúlj le az emberéletbe mélyen! / Mind éli, ám kevésnek érdemes / De bárhová nyúlsz, mindig érdekes! (*Jékely Zoltán fordítása*)

ban van a dolgok mélyén. Ugyanakkor a társadalomban állásfoglalás a magatartása. A társadalom szerkezete határozza meg küzdelmeit, szenvedéseit, ellenállását a társadalommal szemben vagy kiállását mellette. A művész a világból és a társadalomból ható erőket hozza napvilágra a műalkotásban, pontosan élő korának megfelelően. Ezért az igazi művész belső világa vulkánikus, nyughatatlan, viharokban és napsütésekben változó, nyitott élet. Mélységei, kitöréseinek magassága azonosul a világmindenséggel.

Vitavezető: Lassan a művész és a műalkotás dialektikus fogalmazásához jutunk: a kozmikus és a társadalmi erők, a közösség és az egyén szintéziséhez. Tegyük föl harmadik kérdéstünket, nyilván tovább vezet: mi a művész napi feladata?

Márai Sándor: Az író napi feladata többféle. Nem egészen helytelen az a felfogás, amely azt tanácsolja az írónak, hogy napközben lehetőleg írással foglalkozzék.

Illés Endre: Már százan és százan feleltek előttem ezekre a kérdésekre: mi a művész örök és mi a napi feladata? Erre az utóbbi kérdésre hadd alkalmazzam – némi önkénnyel – Wordsworth egyik mondását: „A költőknek maguknak kell műveik élvezéséhez az ízlést megteremteniök”. Talán ez a napi feladatunk.

Kállai Ernő: Sajátos egyéni alkat és temperamentum dolga, hogy örök feladatán túl mennyiben tud állást foglalni a művész a társadalmi, politikai és szellemi közélet napi kérdéseiben. Ha van benne ilyen irányú rátermettség és készség, akkor kötelessége, hogy éljen is azzal. Pártokra szakadt közéletünk érdekellentétek, szövetkezések és kompromisszumok suru szövevényébe fonódott, és ebben a hínárban csak úgy hemzsegnek a népszerűséget hajhászó jelszavak. Az örök hivatásának élő írótól, művésztől bizonyára elvárhatjuk, hogy bírálatával és útmutatásával tisztább és emelkedettebb, emberibb és szabadabb szempontból nyúljon hozzá ennek a közéletnek vitás napi kérdéseire, beteg tüneteire, mint a merev szemellenzők közé szorított, doktrinér pártemberek, betűrágó ideológusok és politikai szólamharsonázók.

Jemnitz Sándor: A művész napi feladata egyénenként és az aktivitás mértéke szerint változó. „Politisch Lied ein garstig Lied.”

Vitavezető: „A politikai dal csúf dal.”

Jemnitz Sándor: ... szavalja Goethe, és vezérkari állomásán meglátogatja Napóleont, aminél messzehatóbban politikai gesztust akkor – a német államok és Franciaország kielezett viszonyában – elképzelni sem lehetett. Az aktív szellem aktívan reagál a napi eseményekre még akkor is, amikor jelszóként a passzivitást hirdeti. Viszont a rossz mozgalmi vers nem használ, sőt árt a mozgalomnak, mert, ha személyi vagy taktikai okoknál fogva túlbecsülik, kompromittálja túlbecsülőt.

Gadányi Jenő: A művész napi feladata észrevenni a kis és nagy dolgok összefüggését, gyűjteni a fényt és árnyékot, lehajolni a fűszálhoz és belenézni a végtelenség tengerébe.

Vitavezető: Ez a fogalmazás arra mutat, hogy az örök és a napi feladat egy.

Gadányi Jenő: A napi feladat részletélménye a kifejezésnek, az örök feladatnak. A két feszültség mint pozitív és negatív ellentét él a művész szellemi és lelki világában,

sokszor drámai következményű konfliktusokat felidézve. Ezért a szemlélő a műalkotás előtt állva megdöbben, ha a művész átható tekintetével találkozik. Nem bírja elviselni a szembenézést.

Vitavezető: Mindenesetre évtizedekre van szüksége, míg megszokja.

Gadányi Jenő: Az élet napi anyagi gondja nyomasztóan terheli, befolyásolja a szellem szabadságát. Ebben az irányban történt változás, de a segítség általánossága és csekélysége nem megoldása a problémának. Kevésszámú legjobb minőségű haladó író és művész anyagi függetlenségét kellene biztosítani, hogy szellemi kultúránk színvonalát és folytonosságát átsegítsük az idők megpróbáltatásain.

Vitavezető: Veszélyes kívánság. Olyan korban, mint a miénk is, mely még nem él együtt művészeivel és művészetével, nincs hatalom, mely a legjobbakat valóban megnyugtatóan kiválassza. Megtörténhetnék, hogy a megszorításnál a jók maradnának ki. Ezt a feladatot tegyük el későbbi korak.

Szentkuthy Miklós: Napi feladat és örök feladat? A művészet van egyedül abban a csodálatosan szerencsés helyzetben, hogy számára ilyen ellentét, mint „pillanat” és „örökkévalóság” nem létezik. A műalkotás az, ahol a kettő egybeesik. Hozzá képest minden vallás egyoldalú, mert az túlságosan „speciálistája” az örök dolgoknak, hozzá képest a napi politika szintén egyoldalú, mert az meg túlságosan „speciálistája” az átmeneti feladatoknak. Ha a művész műalkotásában a legmúlandóbb, legnyomorultabb, legpillanatnyibb tárgyat ábrázolja is, az örökkévaló jelentőségű, szinte vallásos értékű lesz. Van Gogh elhagyatott széke: istenről szól. Viszont, ha Dante az Isten dolgairól ír, az olyan izzóan emberi, evilágias földi, mintha kenyérfegyvet osztogatna. A művészet célja (bár ez nekem olyan, mintha a tenger, a barackfa vagy a Göncölszekér „céljáról” beszélnek): a szépség megvalósítása.

Kassák Lajos: A műtárgy éppen úgy önmagát fejezi ki, mint az ember vagy a ház vagy a fa vagy bármely jelenség. Senki sem kérdezi, hogy mire hasonlít egy fa és senki sem látvánja, hogy valamire hasonlítson; a műalkotásnál viszont mindig megkérdezik, *hogymire* hasonlít, mert itt a hasonlóságban keresik az értelmet.

Szentkuthy Miklós: Ez megdönthetetlen. Menjünk vissza az iskolapadba és ismételjük a leckét? Azt ti., hogy van szépség, van jóság és igazság és ezen három alapértékből a művészet „célja”: a szépség? Tény, hogy nem lehet szem elől téveszteni, hogy az egyetlen és kizárólagos cél itt valóban csak a szépség. A természet és a logika tökéletes félredobása volna, ha valaki ezt mással összezavarná. Greco Madonnája *szép* legyen; Jézus tanítása *jó* legyen; és Aristoteles bölcselése *igaz* legyen: ez tiszta eset, ekörül aligha lehet vita.

Vitavezető: A vitavezető nevéhez illően, mégis megkísérelném a vitát. Azt hiszem, hogy a vallás nemcsak jóságot adott, hanem igazságot és művészetet is, a filozófia nemcsak igazságot, hanem etikát és esztétizist is, és a művészet igazságot, jóságot, szépséget együtt.

Szentkuthy Miklós: Az megint a világ legtermészetesebb dolga, hogy a földön élén, a művész, amellet, hogy egyetlen „célja” a szépség megvalósítása, kapcsolatban állhat például a vallás és a történelem kérdéseivel és témáival. És

azt is nagyon, de nagyon jól tudjuk, hogy ezek a kapcsolatok nem okvetlenül párosak a művészi szépség megvalósítása szempontjából. Michelangelónak ugyancsak nem ártott, hogy az Egyház arra használta tehetségét, hogy vallási tárgyakat fessen. A döntő az, hogy tudjuk az alapcél: a szépség ábrázolását és tudjuk azt, hogy a művésztől követelni, hogy *iksz* valláshoz vagy *ipszilon* nacionalista vagy más érdekekhez csatlakozzék: nem lehet.

Barcsay Jenő: En legjobban azt szeretném, ami lehetetlen, – *hogy* semmi mással ne törődjek a művész, mint saját művészetével, hogy saját benső énjét meg tudja mutatni az embereknek, bár ez talán nem is volna jó, mert az élet borsára, szenvedésére, jókedvére, mindenre szüksége van a művésznek, hogy ki tudja adni azt, ami benne van. Elefántcsonttoronyban festegetni... nem, nem volna mondanivalója. Jelentéktelennek látszó hatásokból alakul ki az élet élménye.

Szentkuthy Miklós: Ami azt a szerencsétlen „elefántcsonttoronyot” illeti: ha nagy művész él benne, sohasem azért él benne, hogy elvonuljon a világtól, hogy disszidáljon a népi közösségtől – nem, és sohasem erről van szó: mindössze a torony magasabb, mint a pince és a művész azért megy fel, hogy jobban lássa a világot, nem azért, hogy elszökjék a világból. Mikor Goethe Velencében először a Campanilére mászott, nyilván nem szökni akart Velencéből, hanem Velencét még jobban megismerni. Különben is elefántcsonttorony egyszerűen nincs. Egy művész látszólag a legőrültebb, öncélú „semmisségekkel” pepecselhet egy életen át: és – ezt igazán tudjuk a történelemből – egy másik embert, például aktív politikust, olyan gondolatpályákra indít, melyekből egy nemzet szociális boldogsága származik! Ha volnának, akik azt gondolják, hogy az olyasféle jelenség, mint Rilke vagy Mallarmé nem illik bele a világ szociális programjába, azokat fel kell világosítanunk, hogy: igenis beleillik. Ezek nem voltak ráérő paraziták, nem voltak meddő idegbetegek, nem voltak érzéketlen és aszociális köldöknézők. Neurózis, polgári töke és a nép dolgai iránti süket remeteség: ez a kézenfekvő vád. Ezzel szemben az igazság: olyan erkölcsi magatartás, annyi felfedezés a világ és a lélek életéről, hogy ezekből – ha első pillanatban nem is látszik – hosszú-hosszú nemzedékeknek konkrét szociális értelemben is több hasznuk lesz, mint hogyha őket kikapcsolták volna a szociális vérkeringésből.

Vitavezető: Annyi bizonyos, hogy nem szabad elfelejtelnünk: a teoretikus tudós is elefántcsonttoronyban él, a kísérleti laboratórium is elefántcsonttorony. Ami pedig a művész elefántcsonttoronyát illeti: az valójában nyomorult padlásszoba volt és nem azért élt itt, mert ide vonzotta kedve, hanem, mert társadalmi oda száműzte. Ne tévesszük össze az író és művész kultuszát a művészet kultuszával. A művész élhet elefántcsonttoronyban, de műve kimegy az emberek közé.

Németh Andor: Magyarországon az elmúlt negyedszázad alatt mindenkinek hamis öntudata volt, a lelkekben irreális képződmények gyűltek fel. Most új közösségek képzése indult meg s ez visszahat az irodalomra. Be kell látnunk, hogy az író, a művész nemcsak író vagy művész, társadalmi lény is, aki részt vesz a társadalom életében. A hiba ott van, hogy ezt a tevékenységet nem lehet minden további nélkül az irodalomra áttenni, az irodalomnak,

művészetnek megvan a maga autonómiája, mint ahogyan a vallást sem érthetjük meg kizárólag természettudományi alapon. Nevezzük feladatunkat esztétikai várakozások kielégítésének. Ennek azonban megvannak a maga törvényei, amelyeket lehetetlen ignorálni. A *renaissance*-ban a művész látszólag a mecénás kezében volt, de a mecénás nem szólt bele a műbe, a művész a dedikációval fizette őt ki. Bár szervilisnek látszott, ezzel a kompromisszummal megőrizte szabadságát. Később, mikor a művészetnek ára lett, a művész nem a mecénás, hanem a piac számára termelt. Öntudatos művész azonban ekkor sem adta el magát. Visszavonult, a társadalom szemében különcé vált. A XIX. század speciális típusa a tragikus életű különc. Ekkor alakult ki az a közhelyszerű törvény, hogy aminek sikere van, az nem is lehet jó. Ebben a korban csak a művészek értékelték a jó művészetet. Mármost, mi a feladatunk ma? Közösség és művész találkozzék össze. A közösség igyekezzék megérteni és eltartani a művészt. Úgy látom, erre megvan a törekvés intézményeinkben és lapjainkban. A tömegekkel meg kell értetni – és ez már a politikusok szerepe –, hogy a művész földéri az életet, szépségeket hoz. Művészeink egy része tovább akarja játszani a különködő szerepet, és azt állítja, hogy jobb volt a szabad verseny kora.

Vámbéry Ruzstem: Művészet nincs, csak művészek vannak, irodalom nincs, csak írók vannak. Mivel pedig ezek nem iskolásgyerekek, akiknek a tanítóbácsi kiszabja a penzumot, épp oly kevésbé van „feladatuk”, mint ahogyan a Nap nem feladatot teljesít, amikor süt, az orgonabokor, amikor illatozik vagy a fülemile amikor szerelmi dalát csatogja a mindenség felé. Minden írónak egyetlen „feladata”, hogy van s hogy léte szükségének engedve, legjavát adja esztétikai készségének, a művészi tökéletességnek és a szellemi alkotás erejének, amellyel a természet szerencsés szeszélye megajándékozta. Ez volt már a feladata, amikor Catullus megírta dalait vagy Shakespeare szonettjeit s ez lesz a feladata még akkor is, amikor G. B. Shaw ancientjei néhány ezer év múlva irodalom nélkül gyönyörködnek majd a közvetlenül átvitt gondolatok szépségében. Magyar íróknak a feladata elé, enyhén szólva, az elmúlt évtizedekben némi akadályok tornyosultak. Ha Csokonai Vitéz Mihály, Petőfi és Ady véletlenül ekkor akarta volna kiélni egyéniségét, csakhamar meggyőződött volna róla, hogy Thomas Moore-nak *Oh, ne bántsd a költőt* című verse csak *poetica licencia* volt, amellyel szemben a kir. ügyészség feladata őrködni, hogy e licentia szabadsággá ne fajuljon. Költő ugyan, nem politikus, de nyomban „feladata” hogy politikussá váljon, ha nem engedik, hogy költő legyen. Ebből természetesen nem az a feladat következik, hogy a költői regények és színdarabok helyett politikai pamfletokeket írjon, csupán az a szerényebb óhaj, hogy a szabadság- és irodalom-tíró reakciót még azzal se támogassák, hogy időnként bocsánatot kéme a megsértett nemzetektől. Ha a magyar íróknak ma épp úgy nincs feladata, mint nem volt száz év előtt, mégsem élhetnek elefántcsonttoronyban, ahová nem hallatszik be a millióknak néma jajveszékélése. Akár a múltnak regősei, akár a jövőnek váteszei, mégis a jelent kell hirdetniök. Mint ahogy a gyöngytermelő kagyló is akaratlanul sűríti magába a tenger moráját, az író, ha öntudatlanul is, prófétája a jelen legrejtettebb vágyainak

és a jövő minden reménységének. Ha az író *a l'art pour l'art* hitét az *ego sum via, veritas et vita* isteni önbizalmával hirdeti, embernek kell maradnia az emberek közt. Ezért, ha nem is feladata, de létének lényege, hogy megértse ki nem mondott gondolataikat, hangszórója legyen meg nem született érzéseiknek és küzdőtársa az élet nyomorultjainak. És mindenekelőtt, ha nem is feladata, de létének értelme, hogy írói öntudattal magához emelje a szellemi szegényeket, művészetének erejével csábítsa el a giccs mesterembereitől, a tollnak profitéhes kiskereskedőitől a tömegeket, amelyek még mindig ízléstelenségük haszonélvezőinek martalékai.

Kassák Lajos: Ne beszéljünk a művész „feladatáról”, mert a művészet nem végrehajtó eszköze az ideálnak, hanem maga az idea, az eszme megtestesülése. A feladat alatt ezek szerint belső hivatást kell értenünk. S akkor inkább azt kérdezném, miben áll a művész örök hivatása, örök feladata és miben áll napi hivatása, napi feladata. Vagy még pontosabb fogalmazásban: miben áll örök hivatása és napi feladata? A művésznek, mint alkotó szellemnek társadalmi feladata a természet és társadalom összefüggéseinek minél mélyebb megismerése, e megismerések feltárása és a dolgoknak, jelenségeknek néven nevezése. A művésztől nem kívánható, hogy megoldja a társadalom problémáit, de megmutathatja a fejlődés lehetőségeit, amelyek, bár kialakulatlanul, de jelen vannak a fennálló társadalmi rendben. Kétségtelen viszont, hogy a sikertült mű művelő hatással van az emberre, ezzel a természeti és társadalmi problémák iránt fogékonyabbá válik és öntörvényei szerint rákényszerül a felvetődött kérdések okszerű és célszerű megoldásának elősegítésére.

Vitavezető: Ezalatt eszméinek gyakorlati megvalósítását kell értenünk?

Kassák Lajos: Ahogyan mondani szoktam, a művész nem szakadhat le a mindenség köldökzsinórjáról, nem lehet közömbös a társadalom jelenségei iránt. Itt kellene felvetni azt a kérdést, milyen szerep jut a műalkotás funkcionális életében a közvetlen társadalmi tapasztalatnak, a lélektannak és az etikának. Ennek a három tényezőnek egymáshoz való vonatkozása határozza meg a mű konstrukciós és kompozíciós egységét, valamint a ritmus hullámzását. A mű formaegysége akkor éri el a legeruptívabb és legközvetlenebb hatást, ha belső ritmusa összecseng, azonosul az ember életritmusával. Ezen a ritmuson át keres érintkezést a művész a társadalommal, és ezt a ritmust fogadja magába a művészet érzéklésére képes társadalmi egyed vagy csoport.

Márffy Ödön: A művész érzékeny a társadalom minden megmozdulásával szemben, és a társadalmi fejlődés és rend előfutára. Mint az igazság szenvedélyes híve, szüntelen megfigyelő és kritikai szellem, nemcsak szorosan művészte körébe vágó dolgokban, hanem az élet és a fejlődés minden megnyilvánulásában.

Vitavezető: Ne felejtjük el, hogy a forradalmakat mindig megelőzték a forradalmi művészek.

Márffy Ödön: Így van. A művész nélkülözhetetlen tényezője a társadalom építő munkájának. Gondolataival és keze munkájával ő adja meg minden időnek és kornak képét és jellegzetességét. Ezért önként is belevegyül a

közösség építő munkájába, hogy útját mutassa a szellem és ízlés fejlődésének.

Barcsay Jenő: Művészet nélkül nem volna értelme az életnek. Ezt nemcsak magamra értem. Az emberiség élete sokkal üresebb volna. Az embereknek festünk, nem magunknak. A művész számára kiélés a művészet s az mégis másoknak készül. Szükség van a műalkotásokra. Ezekkel előbbrejutunk, ezekben találjuk meg az élet értelmét. Jó ruha, jó cipő, jól megtöltött has, töltött káposzta – egye meg a fene, magasabb rendű élvezetet csak a műalkotás ad. Persze nem biztos, hogy ez az élmény mindenkinek szól. Lehet, hogy vannak szürke emberek, de ezek akkor nem is emberek... létezik ilyen?

Vitavezető: Nem hiszem, hogy volna ép ember, akiben nem lehetne fölébreszteni a magasabb rendű embert.

Barcsay Jenő: Nem, nincs ilyen! Mit érzek, amikor valami igazán tetszik? Magasabb rendű élvezetet, mely elfelejteti napi gondjaimat, elfelejteti, hogy gyarló kis ember vagyok, főlemel – akkor él az ember. A napi gond, napi feladat is az élethez tartozik, de az igazán emberi ezek fölött van, valahol az örök dolgok között.

Egry József: Az ilyen szóbeszéddel járó fejtegetések – nem az én esetem. Azért mégis megpróbálok a feltett kérdésekre, úgy ahogy válaszolni, mert most a képeimmel nem igen tudok foglalkozni. Dolgozószobám kifűthetlensége miatt az alsószoba konyha melletti sarkában kell menedéket és apró-cseprő munkapótlást keresnem, s így az ilyen elmélkedésre is jobban ráfanyalodom. Na meg különben is szeretnék tőlem telhetően minden nemesebb törekvéshez hozzájárulni. Őszintén szólva, az ilyen találós kérdések unalmasak és nem sok értelmét látom. Különben, a legtöbb feltett kérdésben benne van a felelet is. Például a művész örök feladata már régen be van bizonyítva. Mint az is, hogy a művésznek a művészetén kívül nincs külön napi szerepe, feladata. A politikusokkal pedig meg kell érteni, hogy a művészeti, irodalmi érték ott kezdődik, ahol az ő követelésük végződik.

Vitavezető: Politikusaink rendszerint összetévesztik az író szerepét az íródeák szerepével, festőinktől, szobrászainktól, muzsikusainktól napi események ábrázolását várják. Helyes ez?

Kállai Ernő: A leghatározottabban: nem!

Vitavezető: Alávethetné magát a művész a politikus kívánságainak?

Kállai Ernő: Ha ezt tenné, óhatatlanul leszűkítené és gúzsba kötné művészetének szellemi látókörét és szabadságát, elsorvasztaná emberi élettelenségét.

Bernáth Aurél: Én nem látok semmi kivéttnivalót abban, ha politikusaink a napi események ábrázolását kívánják festőinktől. A festészet hosszú történetében alig van két évszázad, amikor a festők nem „megrendelésre” dolgoztak. Tehát alig volt olyan kor, amikor a festő ne kapott volna témát. Meg kell azonban mondani, hogy bizonyos korokban a feladat oly magától értetődően, oly természetesen adta magát a festő keze alá, hogy az semmi zavart nem idézett elő. Sőt, a festő azonnal „képben” látta feladatát. Ha szabad így kifejeznem magamat, megrendelésre gyuladt invenciója. Tragikus a helyzet azonban ma, amikor a festők zöme maradék mondanivalóját nem látja beolvaszt-

hatónak olyan témákba, mint amilyeneket a politikusok esetleg kívánnak tőle. Sot, ma már ott tartunk, hogy a természet alakzataiba se tudják mondanivalóikat beolvasztani. Az absztrakt művészeteknek ui. még a természet is vaskos, zsíros közeg, nemhogy egy napi esemény – ahogy Ön fogalmaz. De még csak az absztraktokig sem kell mennünk. A bajok már az impresszionizmus utódainál is kiütözköznek, tehát minden olyan festészeti iránynál, amely hűségben a természet arcától eltér. Ők is alkalmatlanoknak érzik magukat, ilyen természetű feladat vállalására s ezért idegenkednek minden beavatkozástól. Saját érdekükben. Amilyen jelentéktelen a témaválasztás kérdése, ha azonos szellem fűti a megrendelőt és a festőt, oly óriási horderejű ez, ha a festő nem látja megvalósíthatónak szándékait azon a témakörön belül, mely egy más szellemiségből fakad vagy amelyet más szellemiség diktál. Ilyen helyzet tragikussá válik, ha nem fiatal emberekről van szó, tehát olyanoknál, akik stílusukat már kiérlelték s munkájuk mechanizmusa szervezetük mély rétegeibe ágyazódott. Összefoglalva tehát: bár helyesnek tartom azt, hogy egyes politikusaink bizonyos igénnyel lépnek fel művészeinkkel szemben, lépésük csak az esetben hasznos és célravezető, ha gesztiójukban a megfélemlítésnek nincs szerepe. Kívánatos tehát, hogy azokat a művészeket vegyék igénybe, akik már eddigi munkásságukkal alkalmasnak látszanak időszerű feladatok megoldására, vagy pedig azokat, akik még elég fiatalok ahhoz, hogy új témakörükbe beleéljék magukat.

Vitavezető: Veszélyes következtetést lehetne levonni ebből a nyilatkozatból. Nem, nem azt, amely a politikusok kívánságaira vonatkozik: erre megfelel maga a vita. De vigyázzunk: a művészet nem volna más, mint valamely nemesebb kézművesség, mely bármely megadott témába vagy szellemiségbe „beolvasztható”? E vita minden résztvevője örömmel üdvözlőné intézményeinket és pártjainkat, ha nagyszabású megbízásokkal és nagy összegű pályázatokkal fordulnának művészeinkhez; s főképpen, ha csak azt mondanák meg, mit kell megfesteni és nem azt, hogy hogyan. Sajnos, sokan egyszerűen csak azt kívánják, hogy írjanak, fessenek, dolgozzanak „másképp”, minden megbízás nélkül, pusztán teoretikus okból. A Középkornak azért volt nagy festészete, mert nemcsak a festő hitt a kereszténységben, az Egyház is hitt a festészetben és nem írta elő, hogyan fessen a festő, divatos szóval lehetett olyan „absztrakt”, amilyen akart. Emlékezzünk, mit mondott Gyula pápa Michelangelónak, mikor a Sixtusi-kápolna freskóinak terveiről volt szó: „Fess, amit akarsz!” Nem azért mondta ezt, mert nem értett a művészethez, hanem azért, mert értett. Hallgassuk meg Castiglionét: „Elmondhatnám, mily ünneppélyesen díszítették a római császárok triumphusaikat festményekkel, melyeket aztán nyilvános épületeknek ajánlottak fel; és milyen drágán vették meg, és hogy akadtak festők, akik ajándékba adták műveiket abban a meggyőződésben, hogy azokat sem arannyal, sem ezüsttel nem lehet megfizetni, és hogy olyan nagyra becsülték Protogenes egyik festményét Rhodus szigetén, hogy midőn Demetrius ott táborozott és a várost elfoglalhatta volna, ha felgyújtatja azt a városrészt, amelyről tudta, hogy ott van elhelyezve a festmény, inkább nem foglalta el és nem ment ellene csatába, csakhogy el ne égesse a képet...” Mi a probléma ma?

Az, hogy Picasso tagja a francia forradalmi pártnak, úgy politizál, ahogyan pártja kívánja, de nem úgy fest.

Jemnitz Sándor: A föltett kérdésre kizárólag csak a produkció adhat választ. Ha jó a napi események képzőművészeti ábrázolása, a mű igazolja a művészt, aki megalkotta. Ha a mű rossz, nem segít alkotóján világszemléletének megőly ékesszavú bizonygatása sem. Az általános tapasztalat azt bizonyítja, hogy a napi események megemésztéséhez idő, megalkotásukhoz távolság szükséges. A hegykúp vonalát csak akkor láthatom összefoglalóan, ha eltávolodtam tőle. A jelen megformálása felé vezető első lépés rendszerint az allegória, mert a múltak hasonló helyzeteinek felidézése felmenti a szerzőt a sokszor kényelmetlennek vagy veszélyesnek érzett burkolatlan színvallás alól. Viszont voltak ókori próféták és újkori Petőfik, akik az adott pillanatban formálták meg és harsogták el az adott pillanat szavát. Petőfi úgyszólván a helyszínen költi a *Talpra magyar-t*, s megváltója lesz mindazoknak, akiket felszabadít ködös állapotukból azzal, hogy világos szavakba foglalja és vetíti ki a bennük még alakulatlant. De még ez a „maiság”, vagyis a legkorszerűbb korszerűség is különböző adottságoknak lehet a következménye. Viszont éppen ez a kettős ellentét: a különböző okoknak megtévesztően hasonló következménye és a hasonló okoknak megtévesztően különböző folyománya teszi oly végtelenül változatosá és egyúttal oly felelősségteljesen nehézé a művek és művészek elemzését, lelki háttérük felgöngyölítését. Van korszerűség, amely mindig egy lóhosszal megelőzi még az élcsapatokat is: ez a lángelmék előzetes látnokisága. S van korszerűség, amely mindig egy vonalban fut a sereg zömével s a közepszerűség jólneveltségével pontosan azt szolgálja fel, amit az óra megkövetel. Az előbbieket szolgáltatják a modelleket, az utóbbiak a futószalagon gyártott iparművészetet.

Vitavezető: Itt iparművészet alatt nyilván nemcsak a képzőművészeti, hanem az irodalmi ipart is érti.

Illés Endre: Igaz – politikusaink gyakran összetévesztik az író szerepét az írődeákéval. Ez helytelen. De még helytelenebb, ha írók teszik ugyanezt. Az író örök feladatáról szólva Michelangelo Teremtőjét említettem a Sixtusi-kápolna mennyezetén, – most eszembe jut az ikerjelenet: a lebegő Isten, amint a teremtés kezdetén elválasztja a földet a víztől. Ezt a szép lebegő testet, illetve testtartást Tizian ellopta Michelangelótól és belemásolta egyik csatajelenetébe, a cadorei ütközetbe: az Istenből – ugyanazzal a lebegéssel – itt egy tábornok lett, amint épp leesik lováról. Tizian kaján művész volt, elmondta helyettem, amit az íróról és az írődeákról gondolok.

Vitavezető: Föltesszük, hogy az író, a művész nem követi, hanem megelőzi vagy vezet a korát: milyen szerepet vállaljon akkor, amikor eszméinek gyakorlati megvalósítására kerül a sor?

Illés Endre: A helyes értelmező! A kérlelhetetlen elutasítást, amikor hamisítani és hígítani akarnak. Éppen ezért gyakran szerepet kell vállalnia. Ne is beszéljünk politikáról – művészi példát mondok: Magyarországon évtizedekig egyetlen könyvkiadó vezetésében sem juttattak írónak szerepet. Rossz, műveletlen kalmárok üzletkedtek.

Kállai Ernő: A múlt temérdek, lesújtó tapasztalatán okulva minden erejével azon örködjük a művészt, hogy eszméi ne fölhígítva és meghamisítva valósuljanak meg a

gyakorlatban. Ha pedig van még benne annyi szellemi frissesség, találékonyság és alkotó erő, hogy tovább menjen egy lépéssel, akkor új eszmék és távlatok fényével világítson előre a fejlődés útján.

Bernáth Aurél: Erre a kérdésre válaszolva csak az utolsó évek eseményeire mutatok. Ez vérmérséklet dolga.

Jemnitz Sándor: Egyéni adottságok kérdése. Theodor Körner és Petőfi kardot ránt és elvérzik a csatamezőn. Ady viszont mentegetődzik: „Én beteg ember már csak várhatok, fegyvertársatok már nem lehetek.” Emlékezetből idézem a *Csák Máté földjén*-t.

Vitavezető: A pontos szöveg: „Én, beteg ember, csupán csak várok, Vitélző harcos nem lehetek.”

Jemnitz Sándor: Bartók Béla Amerikába emigrál, amikor idehaza mindent veszve lát. Vannak, akik pontosan felismerik és feltárják a helyzetet s felemlik intő szavukat: „Ez a ház inog, ezt oldalpillérekkel kell megerősíteni vagy pedig sürgősen le kell bontani.” Ezzel már fel is emésztették állásfoglaló energiáikat s úgy érzik, hogy megtették kötelességüket. Mások azonban tüstént odaugranak s példát mutatóan megkezdik vagy a sarokpillérek felépítését vagy a tető lebontását. Ha ez utóbbiakat vesztéggá ítélik és tetlenségre kárhoztatjuk, ugyanolyan hibát követünk el, mint amikor az előbbiektől – a teendők megfogalmazására, de nem véghezvitelére születettektől – a tetteket követeljük meg. Ha a szervezkedés fontosságát hirdető, de a tényleges szervezési munkához nem konyító költőt holmi szervezőosztály élére állítjuk, abból csak felesleges baj és zűrzavar származik. Véleményem szerint egyéniségének törvényei szerint cselekszik mindenki. S ha az egyik költő hazaszökik a kaszárnyából, éppoly következetes ömragához, akárcsak a másik, aki önként lép a sorozó bizottság elé.

Gadányi Jenő: A művész társadalmi szerepe sokrétű és egyrétű is lehet. A társadalom reflexeit nem tükrözi, éppen úgy nem, ahogyan a művészet sem tükröképe a természetnek. A művész szükségképpen a társadalomban él és a társadalom él a művészen. A társadalom nem tud róla, a művész tudja, hogy rangja van a társadalomban. Közösségen kívülállónak bélyegzik, valójában a közösségen túl az egész világ közösségét viseli és vállalja. Társadalmi szerep tényezője, ha minőségében igazi művészetet képvisel. A művészhamisítók, az alacsony rendű közizlés kihasználói társadalomellenesek. Egyrétű, ha egy osztályt képvisel, sokrétű, ha osztályok felett az embert és emberiséget képviseli.

Barcsay Jenő: A művésznek kora előtt kell járnia, mert a művészet nem meglevő dolgok ismétlése, hanem új jelenségek teremtése. A tömegek sajnos, sem a művészetben, sem a tudományban nem juthatnak el egykönnyen a magasabb rendű dolgok érzékeléséhez. Ahhoz, hogy valakinek élményt adhassunk egy műalkotással, bizonyos adottságra van szükség.

Vitavezető: Föl kell tennünk, hogy ez az adottság talán többé-kevésbé fejletlenül, minden emberben megvan, hiszen éppen ez avat emberré bennünket.

Barcsay Jenő: Azonban a művészi élményhez bizonyos kulturáltság is kell.

Vitavezető: Ezt lassan megadhatjuk mindenkinek.

Barcsay Jenő: Nyilván azért állítunk ki és rendezünk tárlatvezetéseket, hogy az emberek fölfedezhessék a festői

szépséget, a kép lényegét. Az azonban szinte elképzelhetetlen, hogy mindenki élvezni tudja a képet. Vannak boteszű emberek is. Ismertem sok nagy műveltségű embert, akinek a festészet teljesen idegen terület volt. Természetesen a művészet terén a legszélesebb körű népművelésre van szükség. A mai festő sem tesz mást, mint, hogy új festői mondanivalóját új formanyelvén fejezi ki, de mivel ez a kifejezőmód új, szokatlannak és furcsának tűnik. Rippl-Rónai szállodai szobát bérelt ki, hogy képeit kiállíthassa, mert hivatalos kiállító helyiségben nem tehetette meg. A változás, amit a művészet hoz, egyúttal előrehaladás. Olyannyira, hogy azt hiszem helyesebb, ha azt mondjuk: a művész nem előzi meg a kort – ő a kor.

Vitavezető: Eszerint az, aki nem érti meg kora művészetét, lemarad saját koráról.

Barcsay Jenő: Igen, ezt én is így érzem.

Illyés Gyula: Ha egy költő ötven évvel megelőzi korát, az azt jelenti, hogy korszaka késett ötven évet. Szolgálj korodat. De elárulod, ha szolgálja leszel. Az író és a politikus viszonya a haladásban az, ami a menésben a két lábé. Egyik sem mozdulhat a másik nélkül. De az egyik mindig előbb van, mint a másik. Nehéz megállapítani, hogy melyik van éppen elől. Mert vannak előkészítő és vannak beteljesítő korszakok. A XIX. század irodalma hősiesen előkészítő volt. A mai kor politikusai ezektől tanulták a beteljesítés teendőit. Ezért várnak ma is annyit az írótól. S ha – hitük szerint – nem kapnak meg mindent, amit várnak, ezért támadják őket. De támadásukban is a túlzott tisztelet lappang, Helyesen úgy kellene feltenni a kérdést: a gyakorlati megvalósításban támogathatja-e az író a politikusot? Vagyis a napi politikában. Támogathatja. De ha látszólag épp nem támogatja, akkor sem bizonyos, hogy nem támogatja magát a haladást. Mert talán épp az előkészítés munkáját végzi. Talán épp az ötven év múlva elkövetkező politikust támogatja. A jó politikus szükségszerűen keddről szerdára, szerdáról csütörtökre oldja meg a feladatot. Az író távlata nagyobb.

Igaz, hogy mindenköltemény alkalmi költemény, vagyis időszerű. De hazudik az a költő, aki letagadja, hogy főgondja mégis a romolhatatlan alkotás, vagyis az utókor, vagyis az öröklés. Olyanfajta ellentmondás ez, mint az, hogy az élet maga is halandó s mégis – teljes mivoltában – halhatatlan.

Kassák Lajos: Mivel az író nem fényképezőgép, tehát nem eseményeket rögzít meg. Nem tudósít, hanem a legszerencésebb esetben tudatosít. Az írni tudó ember hírül adja a megtörténtet, az íróművész leleplezi az élet lappangó jelenségeit és lehetséges, száz és ezer százból összeszött, szimbolikus értékű történeteket, jelenségeket komponál belőlük. Egy sikerült műben a lappangó jelenségek gyűlnek egybe és jelenvalóságuk sorsszerűségét fejezik ki. Ezért a jó műnek nem témája, hanem tartalma van, a technikai készség háttérbe szorul, a gyötrő és demonstratív megjelenésre kívánczó formai összhang megoldása mellett. A művész nem előzi meg korát, de az átlag típus elmarad korának tartalmi gazdagságától, formanyelvének csiszoltságától és így az alkotó szellemtől is, amely korának maximális lehetőségeit szeretné összefogni és nyilvánvalóvá tenni.

Vitavezető: Mit mond művelődéstörténetünk: a politikus vezeti az író, a művészt vagy az író, művész a politikus?

Illés Endre: Az írók vezetik a politikusokat vagy fordítva? Ez hit kérdése. Az írók és politikusok külön-külön hite.

Márai Sándor: Azt hiszem, erre a kérdésre művelődéstörténetünk nem ad pontos választ. Úgy tapasztaltam, a gyakorlatban az író nem vezeti a politikust, viszont a politikus mindig kitol az íróval.

Bernáth Aurél: Én még ha nagy művész volnék sem merném azt mondani, hogy a világ rendjében fontos vagyok s főleg, hol fontosabb vagyok másvalakinél. Minden ilyen értelmű fiatalkori nagyképűségemet már rég megbántam. Nincs elviselhetlenebb számomra, mint egy nagy tudós vagy művész beképzeltsége vagy akár hivatástudata. Így már rég belenyugodtam abba a megváltoztathatatlanba, hogy a politikusok vezetnek bennünket s én emberi nagyságukat – ha van – éppúgy tisztetem, mint kiváló művészeinkét, tudósainkét.

Barcsay Jenő: A művészet a politika előtt jár – Picasso például már régen előkészítette azt a felszabadulást, amit a politika ma meg akar valósítani, de az emberek nem nyitották ki szemüket, és nem rezonáltak művére úgy, ahogy kellett volna. Ehelyett most teátrális dolgokat kívánnának, vagyis: meséljük el festékekkel és ecsettel a napi politikát. A festészetnek nem ez az értelme és nem ez a célja. Nem ilyen külsőségekben nyilvánul meg a képben a napi politika (mert a jó műben, mint minden, ez is benne van), hanem a színeken, formákban, abban, hogy a festő milyen formákat, kontúrokat hogyan hoz össze – ezzel fejezi ki az életet. Nem véletlen, hogy a fehéreket és feketéket hogyan ritmizálom – ha ez műalkotássá lett, akkor azt is kifejezi a maga jelképeivel, hogy ezekben az években ostrom, háború, mennyi szenvedés volt.

Jemnitz Sándor: Ezt a kérdést feleslegesnek is tartom, egyszerűen azért, mert az így felállított program valóra váltásához senkinek sincs elég hatalma. Senki sincs, aki a gyakorlati életet, vagyis a konkrét realitást az elméleti életre, vagyis az eszmék világára rákényszeríthetné és megfordítva. Ez olyan, mintha a levegőt lepkefogóval akarnók megfogni. A levegő elillan a lepkefogó szítáján keresztül. Vagy megfordítva: ha az íróasztal mellől akarnók fokozni a gyermekszaporodást. Sajnos, őszintén be kell vallanom, hogy a politikusoknak a zeneéletben még semmiféle hasznát sem tudtam felfedezni. Ha beavatkoztak, akkor diplomáciai udvariasságok és viszontudvariasságok örve alatt csak komisz cserehangversenyek zajlottak le nyilvánosan és a rádióban. Hagyják meg a művészek szabad versenyét! Ez mindennél fontosabb! Amikor egy-egy kiváló zeneművészünk külföldre megy, sikert arat amúgy is. Akkor nincs szüksége diplomáciai támogatásra, sőt ez csakis árthat neki, mert hamis színben tünteti fel szereplését, mintha mankóra szorulna s nem járhatna a saját lábán. Már pedig ezt a segítséget rendszerint a maguk erejében joggal hitetlenkedők veszik igénybe... Ez a körülmény magyarázza, hogy a diplomáciai úton létrejött hangversenyek szokványosan komiszak. Bartók Bélának, Basilides Máriának vagy Szigeti Józsefnek sohasem volt szüksége diplomáciai úton létrehozott szereplésre.

Kadosa Pál: A művészetnek a politikával való kapcsolata több irányú. Először: a művészi ténykedés maga is politika: a zenének hallgatóra van szüksége, még pedig olyanra, aki reagálni tud. A zenével is hatni akar az ember az em-

berre. Másodsor, művészet és politika kapcsolata: művészetpolitika. Nemcsak azért dolgozik a művész, hogy saját elképzeléseit eljuttassa a hallgatók tömegéhez, mások útját is egyengeti, mert tudja, hogy mindegyikünk csak egy része a művészeti folyamatnak a többi ága is előrejut, ha az övé előrejut. Nagyobb célkitűzés részének érzi magát. Harmadszor: ez a kapcsolat, ha nem is napi politikai, de bizonyos fokig az: ma nem lehet kikapcsolni a művészeti életből sem a politikát, mert bőrünkre megy a dolog. Száz évvel ezelőtt lehetett, ma nem lehet. Az ember, úgy látszik, nem tudja műveivel alakítani a politikát, de évtizedek múlva kitűnik, hogy ezzel is alakult. Ezalatt persze nem kell plakátművészetet érteni. A plakát talán gyorsabban hat, de kevésbé mélyre és mindenestre rövidebb ideig. Az ember csak saját attitűdjét adhatja az élettel szemben és ezt műveivel fejezi ki. Ezzel az embereket a maga megoldásai felé vezeti. Ha a művész „leszáll” a közönséghez, ezt idézőjelben mondom, akkor saját magát teszi idézőjelbe. A spontán hatás megszűnik; de azzal, hogy a tömeget, ízlését nevelem, fejlesztem, azzal a művész is közeledik a tömeghez, mert szüksége van a közösségre; ha érzi a kontaktust, a közeledést, ő is közeledik majd. A rezonancia inspirálja: ha érzi ezt, örömmel és spontán, kényszer nélkül közeledik közönségéhez. A művész ne éljen társadalomellenes légkörben. A pártok és társadalmi egyesülések teremtsék meg azt a helyzetet, amelyben a művész sem érzi magát idegennek, amely nem kényszeríti elefántcsonttoronyba. A leghaladóbb pártok, úgy látszik biztosítják is ezt a szabad kiélési lehetőséget a művészek számára és szeretném remélni, hogy tévednek, akik azt hiszik, hogy ez taktikából történik: ez több annál, ez stratégia. Jó kommunista cipész jó cipőt csinál, jó kommunista művész az, aki jó művész.

Vilt Tibor: Egyesek vezetni akarják a művészt, mások azt akarják, hogy ő vezessen. Vezetni és vezetett: mindkettő pusztán akarat kérdése. Én azt hiszem, nem a művészetről és a művészről van itt szó, inkább az akaratról. A boldogítás és a boldogítottság erőszakos akarásáról. Talán semmi másról, mint élni akarásról. Holott élni kell! Muszáj! Olyan akarnak tehát, amely nem függ az akarattól. Így készítenek a szükségből erényt és még csak nem is finom eszközökkel. Erényeik oly durva szerszámok, melyek semmire sem valók, mint az erőszakotételre, mert azok a megsemmisült személyiségek, melyek a társadalom legnagyobb részét képezik, örömmel üdvözlik a személyiség oly erős „organizálását”, megnyirbálását és célszerű mederbe terelését, mely megköt minden eleven erőt. Ki akarnak küszöbölni itt minden kockázatot és kézenfekvő, hogy ily módon a művészt is vezetni óhajtják. De érdemes-e vezetni azt a romot, az eleven életnek azt az illúzióját, melyet az olyan művész jelképez, kit egyáltalán vezetni lehet?

Vezessen hát a művész! Ez lenne a felelet ha az előbbi lehetetlenség ellentétét választom. Hová? Hogyan vezessen, mikor a művész nem halad! Egy helyben áll és ez teljesen elegendő számára. Mert minden érzéki csalódással ellentétben a művészet az egyedüli változatlan az öt körülölelő változások. A művészet csak van. *És ezért az egyetlen realitás az élet relativitásával szemben.* A művészet nem ismer forradalmárokat, csak az ige beteljesítőit ismeri. Az igazi művészet nem halad a korrallal, nem marad le és nem előzi

meg korát. Nem időbeliség, de nem is időtlenség. Az emberi lét érzékelhető megnyilvánulása az. A társadalmak hol közelebb, hol távolabb állottak a művészetnek, ennek a fenoménnek a megértésétől. Hol hatékonyan felhasználták, hol semmit sem tudtak kezdeni vele, mindez azonban soha sem érintette és ma sem érinti a művészet mélységes egzisztenciáját. Mi hát a művész? Ez a vezető, vagy vezetett személy? Egy olyan ember, akiben lerombolódt a társadalom által használatos személyiség fogalma és aki mégsem anarchista. Aki sem fölötte, sem alatta, sem benne nem áll a társadalomban. Valahol máshol lakik, és mégis a társadalomból táplálkozik. Ő az a szerv, mely a társadalom által termelt anyagot mintegy átalakítja, emberivé hasonlítja és így a létet a társadalom számára emészthetővé teszi. Az emberi léttel egyértelmű jelenség ez, mely érzéki szempontból nézve és fogalmazva maga a látás, a hallás, egyszerűen az élet érzékelhető jelenlétének kifejezője.

Vitavezető: Lehetséges, hogy mások határozzák meg a művészet irányát, mint maguk a művészek?

Jemnitz Sándor: Teljes abszurdum. Aki a művészet szabadságát megnyirbálja és fejlődésébe belekontárkodik, az emberiség legsúlyosabb büntetést követi el. Mert a gyilkos csak halandó embert öl meg, aki előbb-utóbb amúgyis elhunyt volna. De egyegy korszak gerinctelen, szolgalelkű művészetek évszázadokra hirdeti e korszak szolgalelkűségét. Receptre nem inspirálnak a műsák, a szép szájuk nem a fegyverek zajától, hanem a paragrafusok látványától némul el. Kívülről irányított művészet eleve meddőségre ítélt ál-művészet. Az akarásoknak felszínre kell törniök s a felszínen meg kell vívniok egészséges fogalomtisztító harcukat. Ott úgylis elvállik minden. S ha valakinek eszébe jutna gyermektrombitákra hetven perces szimfóniát írni, ám írja: kíváncsi vagyok, hányan és meddig hallgatják meg! De az illetőt ettől eltiltani, e jogától megfosztani nem lehet! Nem szabad! Ahogy a természetbe sem mehet ki épelméjű ember azzal az elhatározással, hogy a kőrifákat vagy juharfákat valamely jogcím ürügye alatt országosan kiirtja. Ha valami létezik, nem létezik véletlenül. S ha valamelyik növény- vagy állatfajta befejezte történetét, magától kipusztul.

Kadosa Pál: Irányítani a művészetet? Lehet, szabad és kell, az élet is irányítja. Az életet a maga belső törvénye irányítja, ennek kánonja a politika – nem napi és nem pártpolitika. Az élet szab irányt a művészetnek, tehát a politika is befolyásolja; ez azonban nem oktroj, nem kényszer és hiszem, hogy nem is lesz azzá. A politika az élet vetülete – az élet irányítja a művészetet és a művészet az életet – miután a politika párhuzamosan halad az élettel, párhuzamosan kell haladnia a művészettel is. Valóban úgy tűnik, hogy a politika irányítja a művészetet, noha talán fordítva van. Ezt mindig csak a távlat dönti el. Valaki egyszer azt kérdezte idősb Andrássytól, miért barátokozik Munkácsyval, a festővel, e jelentéktelen emberrel. Erre Andrássy azt kérdezte: ki is volt Michelangelo korában a külügyminiszter?

Vitavezető: Nem akarom „lelőni a poént”, de megmondom: Gyula pápa. Amivel csak arra utalok, hogy a jó politikus neve és műve éppen úgy fennmarad, mint a jó művészé.

Barcsay Jenő: Csak a művészek határozhatják meg a művészet irányát (a tudós is művész). A művész csak azt adhatja, ami benne van, korát adja, a kor termeli ki ezeket

az embereket. Ha nincs meg teljes szabadságuk, azzal csak azt akadályozzuk meg, hogy a kor a művészeket keresztül kifejeződjék. Ebből azonban borzasztó kára volna az emberiségnek. Emlékezzünk Egyiptusra: miért olyan nagy számunkra ez a kor? Mert megmaradtak műemlékei, amelyek felidéznek. Ha a művészet szabadságát megsértjük, mérhetetlen kárt okozunk. A kultúra élete megáll, ha a művészet nem mutatja az utat. A művészeteket irányítani nem lehet, a művészeknek teljes szabadságot kell biztosítanunk a kifejlődéshez. Mást nem is tudok mondani.

Vitavezető: Úgy látom, a művészek általában azt kérik, hogy a politikusok ne őket neveljék, hanem a közönséget, a népet.

Barcsay Jenő: Természetes. Tulajdonképpen a politikus is a művész, a tudós neveli. Petőfi nem volt hatással a politikára? Hát Kossuth irodalmi munkássága? Igazi politikus, aki megérzi, hogy mit kell tennie, éppen olyan művész lehet, mint a költő vagy festő, de ebből a fajtából kevés van, mint ahogyan olyan festőzseni is alig van, mint Picasso, talán száz évben egy.

Kállai Ernő: Szomorúan jellemző mai szellemi közéletünkre nézve, hogy ez a kérdés egyáltalán fölmerülhet. De ha már fölvetették, csak egyet mondhatok. Az irányító programban akkor is megvan a mondvacsináltság, a mesterkéltég, a meddőség veszedelme, ha „kebelbeliektől”, azaz művésztől származik. De százszorosan jaj annak a művészetnek, mely szellemi önkormányzatán és önkénytelen, belső indítékain kívül jelentkező kívánalmakra vagy épenséggel parancsokra hallgat. Korunkban is éppen elég elriasztó példáját látjuk annak, hogy milyen következményekkel jár, ha a művészet akár a pénz, akár pedig az állami és egyházi hatalom járma alá hajtja fejét. Ugyanilyen katasztrofális volna, ha a művészet filozófusok, társadalomtudósok vagy esztétikusok eszmei és formai irányítása után igazodnék. A művészet legtudatosabban, legszigorúbban konstruktív szellemű, modern jelenségeiben is megőrizte azt a lényeges jellemvonását, hogy olyan közvetlen életnyilvánulás, akár a természet. Ezt a közvetlen életnyilvánulást sem politikai, sem ideológiai, sem pedig esztétikai programok és dogmák irányító medrébe kényszeríteni nem lehet, anélkül, hogy a művészet java ereje, teremtő lendülete, életteli belső igazsága el ne sorvadna.

Bernáth Aurél: Lehetséges – kérde –, hogy mások határozzák meg a művészet irányát, mint maguk a művészek? Csak látszólag könnyű erre felelni. A romantikus válasz természetesen az, hogy: nem. Ám, ha így felelnénk, nagyon üvegházi növénynek hatna a művészet. Ami pedig nem az. Az élettel vagyunk összekapcsolva szétválaszthatatlanul, s a hatások kölcsönösek. Abban az esetben azonban, ha kérdése mélyén az a félelem bujkál, hogy nálunk egy politikai párt akarja a művészet irányát meghatározni, úgy azt felelem: helyes, ha ezt akarja. Ehhez mindenkinek joga van. Mi mást teszünk az életben, mint hogy azt megváltoztatni akarjuk? S éppen egy politikai pártnak ne legyen joga ehhez? A harmincas években a katolikus Egyház erőteljes művészet iránti érdeklődéssel egy egész iskolát teremtett itthon, a mi ún. novecentistáinkat. Semmi sem dőlt össze, semmi sérelem nem esett a művészetben, hogy Molnár C. Pál, Aba Novák Vilmos, Kontuly Béla, Medveczky Jenő,

Jeges Ernő és legalább még tíz más művésziünk ilyen „beavatkozás” segítségével kapott formára. Fölteszem természetesen, hogy e politikai párt is a szabadság elvét vallja és csak azokat a művészeket veszi célba, akik szándékai megvalósítására egyébként is alkalmasak – ahogy erről különben már az egyik elbőbi kérdés megfelelésében szoltam, s ahogy ez neki egyedül érdeke.

Vitavezető: A művészettörténet éppen azt igazolja, hogy éppen az ilyen eredetű művészeti iskola lesz üvegházi növény. Mennyivel jelentéktelenebb Horthyék római iskolája, mint például a „Nyolcak” szabad társulása! A novecentisták a keresztény kurzus díszletfestői – e kárpitok áhítatos és szent jeleneteket ábrázoltak, de nem volt más szerepük, mint hogy eltereljék a figyelmet a színen játszódó rémdrámáról. Ugyanakkor, a nem hivatalos sőt elnyomott művészek erről a rémdrámáról festettek képet.

Vilt Tibor: Elő lehet-e írni a művésznek, hogy mit csináljon? Kézenfekvő, hogy e kérdés marhaság! A közkeletű hiedelmek és a naplap ostobaságok, a filozófiai és metafizikai rendszerek félreértett és csillogó, hangsúlyozom: romantikusan ostoba uszályából mászik elő. Ezek azok a kibírhatatlan intellektuális illetlenségek, melyek megkeserítik a művészek mindenkori életét és ilyenkor érzik azt, mintha valamiféle ölba zárták volna őket. Ha más munkaterületre emelem át feleletemet, mindjárt feltűnik, hogy a kérdés ostoba naivítás. Majd előírja például a társadalom, hogy a hipofízis hátsó lebenyének hormonterméke miféle vesefunkciót segítsen elő. Ha tudja, sem írhatja elő, de pillanatnyilag még csak nem is tudja, és ha majd megtudja, akkor az előbb említett hormon talán majd a lép működésében, vagy favágás közben fellépő izomszövet belső folyamataiban fog szerepet játszani? Tan a fent említett hormon tudja, hogy mit „csinál”? Valószínűbb, hogy mindössze lehetővé tesz valamit. Mint hallom pl, annyit, hogy a szomjazó nem 2 hanem 12 napig él meg víz nélkül. De nem tudja és így nem is csinálja.

Bármennyire szokatlan is, nyugodjunk meg abban, hogy a művész sem tudja. És nem csinálja. Ezért nem bírnak semmi befolyással a művészetre, erre a fenoménra azok a minden korban közkeletű fecsegések, belemagyarázások, jóindulatú vagy terrorisztikus félreértések és fenyegetések, melyek a művészi termelés velejárájaként minden korban fellépnek. A művész, aki leszámolt a személyiség közkeletű fogalmával, leszámolt egyben önmagával és korával is. Mindezek után tisztára karakteréből fakad, hogy divatban van-e, vagy kiment-e a divatból, hogy szerencsés-e, megértésre talál-e, vagy éhenhal és megőrül. Ezért a siker éppúgy, mint az értetlenség, nem kvalifikálják a művészt és a művészetet.

Mi hát a teendő abban, mely ezeket az aktuális ostobaságokat szüntelen kérdések formájában a művészet pusztá létének szögezi? Minden erőnkkel el kell hártanunk az effajta kérdéseket és meg kell értetnünk, mily veszéllyel jár, ha olyant kérdezzünk, amely nem oda tartozik. Meg kell szabnunk az emberi akarat és hatalmi lehetőségek határait, be kell láttatnunk, hogy mit szabad és mit nem szabad, mit lehet és mit nem lehet már birtokba venni. Mert máskülönben ostoba és vak Kronoszoként önmagunkat fogjuk felfalni.

Gadányi Jenő: A művész és politikus az ellentétek végtelensége. Egymásnak háttal állva két horizontot látnak. A politikus a művészetről politikusan beszél, a politikáról

művészettel. A művészethez nem sok köze van. Éppen ezért beleszól, sőt irányítani akarja. A napi események embere nem egyetemes gondolkodó. A művészt lenézi, mert apolitikus lénynek tartja. Egyet azonban tud: hogy a politika hatalom és a mérleg másik oldalán a művészet egyensúlyoz. Lehet, vannak kultúrpolitikusok is, de egyelőre láthatatlanok. A tömeg művészet-kiszolgálása futószalagon csak politikus agyában születhet meg.

Napjainkban a politika részére a művészetmentes művészetet akarják kisajátítani. Szemünk láttára forrong Európa – lássák be, hogy a szellem is lázasan formálódik. Nem mondva csinált szabadságra van szükség. Forduljon egymás felé politikus és művész, hogy közös látóhatárt lássanak, és fogalmazzák meg világosan a művészet és politika helyzetét, egymásra utaltságát, vagy különállását. Időszerű lenne szellemi felsőházat alakítani művészekből, írókból, tudósokból és politikusokból. Feladata képviselni és nem irányítani a nemzet kultúráját. Egyetemes munkájának nem kisebb eredménye lenne Budapest kultúrközponttá emelése a dunai kis államok közösségében. Beláthatatlan kulturális eredményeket hozna létre a nemzetnek. A politikusoknak meg kell végre érteniök, hogy az a művészetnek nevezett elsőszülött, a szociálista realizmus nem más, mint a reakciós múlt itthagott szellemének salakja. A végzetes tévedésért a politikusok felelősek. Demokráciáról, szocializmusról beszélnek, ugyanakkor a művészetben támogatják és életre keltik a legsilányabb kispolgári szellemet. A múlt politikusai felvilágosodottabbak voltak kultúrpolitikában, mert pontosan tudták, hogy feudális társadalomhoz hasonló szellemű művészetkonstrukció tartozik.

Ideje, hogy a politikusok revideálják álláspontjukat. Művészek és politikusok ezen a ponton találkozhatnak, különben elkerülhetetlen a szakadás. A haladó művészek ma is gerincesek. Nincs hatalom művészi állásfoglalásuk megváltoztatására. Meggyőződésük igazságát a mögöttük jórészt elhalt nagy nemzedék eredményeivel és az európai művészet eredményeivel összefüggően fogalmazták meg.

A hivatalos művészet árnyéka kísért. Erre gondolni is elég, hogy az életet formáló kultúrát tudatosan megtagadják; a haladó demokrácia nem használhat dohos, penészes, uraságoztól levetett dogmákat. A mai társadalompolitikának progresszív szellemkultúra felel meg. Minden más hamis képmutatás és kulturális züllés volna.

Szentkuthy Miklós: Magyarán megmondva nem az a fontos, hogy Picassóért vagy Raffaelért rajongok, realista vagyok-e vagy nem-realista – egy a fontos, hogy szocialista legyek! És az éppúgy lehetek Raffaellel, mint Picassóval, éppúgy a párizsi absztraktokkal, mint a hortobágyi subahímzőkkel. A lehető legtökéletesebben megfér egy lélekben az, hogy valaki a csontja velejéig aktív szocialista és a csontja velejéig Valéry költészetétől megy be a mennyországba. Bizonyára azért fordulhat elő, hogy egyes művészek nem „exponálják” magukat jobban az egyetlen és vitathatatlan szociális cél érdekében, mert úgy érzik, nincs szüksége a szocializmusnak arra, hogy őket művészi totális szabadságukban gátolják – viszont voltak olyan feltevések, hogy ez a gátolás valahogy szükséges. Ahogy az éhezőnek kenyér kell, úgy kell – a legpontosabb ez a párhuzam – a művésznek a szabadság.

A művész esetleges húzódozását az aktív politizálástól ez is magyarázza: minden politika kettővel jár – egyrészt hatalmi eszközök igénybevételével, másrészt a világot egy szempontból néző elméletekkel. Nem lehet rossz néven venni, hogy úgy a hatalom, mint az esetleg egyoldalú elmélet nem fekszik a teljes szabadságra és goethei vagy Shakespeare-i egyetemességre és ezerszínűségre született művészeknek. És ez a goethei egyetemesség nem gyáva kibúvó: azért művész, hogy többet, mélyebben, változatosabban lásson, mint a nem-művész.

Az állam szerepe a művésszel szemben? Ez: minden gondolat fejezhesse ki magát – az állam gondja ne legyen más ezek után, minthogy éberem vigyázzon arra, hogy a szabadság csak az elvek és stílusok szabadsága legyen, ne pedig a titkos fegyverkezések, összeesküvések és erőszakoskodások szabadsága. A művészetet azt hiszem, „átmenetileg” sem szabad korlátozni – főleg azért nem, mert nincs rá szükség: gyakorlati tény, hogy egy műremek szociális szempontból is nagyobb jelentőségű, mint egy irányított plakát.

Teljesen jogosult az a félelem, hogy a „totális szabadság” ürügye alatt a reakció legutolsó salakja újból beömlik a magyar életbe: viszont a legnyugodtabb lelkiismerettel mondom ezt, minden magyar író nevében – ne féljen a szocializmus attól, hogy mi írók ezt egy pillanatig is tűrjük. Mi, Petőfivel együtt szabadságimádó írók leszünk a legelső, akik a legnagyobb burataltással közösítjük ki azokat a hitványakat, akiknek a „szabadság” csak arra jó, hogy veszett uralmukat újra visszaszerezzék. Ha a művész egyszer biztosítva érzi magát korlátlan esztétikai szabadságában: nincs az a politikai rendőrség, amely olyan éberséggel üldözzé a reakciót, mint ő. Ha a szocializmus a polgárság halott ideológiáját akarja elsöpörni egyrészt, vagy realizmust akar a művészetben látni másrészt – akkor ebben legbiztosabb szövetségese a szabadságimádó művész. Nem ő fogja-e kisöpörni a polgári giccsek, olajnyomatok, érzélgős, álmorális ponyvák, hazafias tósztok és humbugrációk, vallás, nemzet, család álarcaiba bújt nyál-regények és nyál-lirikumok (burzsoá) lomtárát? És mivel így van: rettentően vigyázzunk, hogy a polgárság elleni harcban ne épp a polgárságnak legtipikusabb és legjobbban eső ízlését védjük meg, a Picassók forradalmi ízlésével szemben.

Vitavezető: Annyi bizonyos, hogy a politika szeretné átvenni a teljes szellemi élet vezetését.

Lukács György: Mi van a valóságban az irányított művészet hamis jelszava mögött? Ha a népi demokrácia kultúrpolitikáját e tekintetben konkretizálni igyekszünk, akkor azzal a törekvéssel találkozunk: a művészeket meggyőzni próbálni arról, hogy nemcsak saját érdekük, hanem a művészet érdeke is, ha a társadalmi élet alapjainak átállítását a művészet fejlődése követi, sőt az éppen itt vállalkozik az avantgardista szerepre. Hogy miért a művészet érdeke? Azért, mert a kapitalista kultúra, különösen annak imperialista szakasza zsákutcába vitte a művészetet. Ha a művészek lemondanak a Dosztojevszkij féle pincelyük individualizmusáról és szubjektívizmusáról, ha ismét elfoglalni igyekeznek a művészet ama ősi pozícióját, hogy a közélet egy fontos része, hogy a művész – éppen, mint alkotó – közéleti ember; ha felhasználják a most kínálkozó alkalmat, hogy

ismét közvetlen kapcsolatba kerüljenek közönségükkel, most már a dolgozó néppel: akkor ugyan áldozatot kívánnak tőlük, amennyiben szubjektíve mindig áldozatnak látszik felszámolni egy évtizedek óta magától érettedőnek érzett magatartást, de olyan áldozatot, amely emberileg is, művészileg is gyümölcsöző lesz számukra. Az az „irányítás”, amely a mai körülmények között józan ésszel lehetséges, nem mehet túl ezen az – igen általános – irányvonalon. Ha a kapitalista egyeduralom helyett a dolgozók társadalmi szervei veszik át a közvetítő szerepet művész és közönsége között, úgy nemcsak a műalkotás pusztán árujellege, a közvetítés tisztán profitra irányuló volta szűnhetik meg – annak minden hátrányos következményével együtt –, hanem létrejöhet egy új, termékeny, bár minden régitől minőségileg különböző közvetlen kapcsolat művész és közönsége között. És a paraszt-, valamint munkáskultúra kibontakozása ma még teljességgel áttekinthetetlen mértékben teheti ezt az új közvetlen kapcsolatot termékennyé a művész számára is, a közönség számára is... És itt merül fel – mind a két oldal számára – az úgynevezett irányítás kérdése. Ez az „irányítás” nem állhat másból, mint a kölcsönös közeledés akadályainak társadalmi, világnézeti és művészi elhárításából, a problémák minden oldalú tudatosításából, mindkét oldal részére, a perspektívák feltárásából, az együtdolgozás anyagi kulturális, műveltségi, világnézeti, művészeti előfeltételeinek megteremtéséből a demokrata állam és a dolgozók társadalmi szervezeti segítségével. Aki ezt a kérdést bürokratikus, előírászerűen fogja fel (mindegy, hogy milyen párt- vagy osztályelőírás alapján), súlyos károkat okozhat, eljövendő lehetőségeket csírájukban fojthat el.

Vitavezető: Rendkívül óvatosan kell megfogalmazni az alapelveket, jól tudjuk, hogy a túlbuzgók és bürokraták kártevését nehezen vagy egyáltalán nem kerülhetjük el. Ezek legszívesebben pártköltszetet, pártirodalmat, pártművészetet csinálnának a költészetből, irodalomból, művészetből.

Lukács György: Egy régebbi előadásomban a *par excellence* pártköltő szerepét a *partizán* kifejezéssel próbáltam meghatározni, hogy jelezzem azt a nélkülözhetetlen „mozgási teret”, azt a szükséges szabadságot, amely nélkül pártköltszet nem létezhetik. Itt szélesebb, átfogóbb kérdésről van szó. A pártköltő fontos típusa a költészetnek, de távolról sem meríti ki azt, s fogalma sincs az irodalomról annak, aki azt reméli, hogy az új demokratikus társadalomban majd csupa pártköltő fog írni. Ez nem lehet komoly demokratikus ideál. Nem leegyszerűsítés, egy nevezőre hozás ennek az ideálnak tartalma, hanem ellenkezőleg: gazdagság, sokrétűség, polifónia, úgy az egyes művész élete művében, mint a művészetek egészében. Ha az előbb az utolsó évtizedek visszasságait elemeztük, messzemenőleg azért tettük, mert meggyőződésünk szerint éppen itt, az egyéni modorosságok nagyon kifejtett árnyaltsága ellenére, a döntő kérdésekben összeszűkülés, elszegényedés állott be. Ezen fog – hisszük, sőt tudjuk – a nép felszabadulása segíteni. Persze: nem automatikusan, nem az emberek feje fölött, hanem emberi elhatározásokon, emberi cselekvéseken keresztül. Semmiféle „intézkedés” vagy „intézmény” vagy „irányítás” nem adhat új fejlődési irányt a művészetnek. Erre kizárólag csak maguk

a művészek képesek, persze nem függetlenül az élet, a társadalom átalakulásától. Mindez nem intern művészi kérdés, nem műteremprobléma, hanem világnézeti átalakulás dolga. A művészi szabadság kérdése, ha nem is egyszerűen azonos a szabadság általános társadalmi, filozófiai kérdésével, nem is független tőle. Tehát: nem arról szeretnék ezek a megjegyzések a művészeket meggyőzni, hogy másképp alkossanak, mint ahogy eddig alkottak. A stílus kérdéseit nem elhatározások szabályozzák, hanem a művészet fejlődésének belső dialektikája. Ámde a művész társadalomban él és – akár akarja, akár nem – kölcsönhatásban él vele; a művész – akár tudja, akár nem – egy bizonyos világszemlélet alapján áll, s azt fejezi ki stílusában is. Ezt a társadalmi kölcsönhatást igyekeztem tudatosítani; ezt a világszemléleti kérdést a művészek gondolatvilágába belevetni. Az egész társadalmi élet átalakulóban van. Megváltozik vele, mint minden alapvető társadalmi átalakulásban, a szabadság formája is, tartalma is. Illúzió volna, ha a művészek azt hinnék, hogy ez rájuk nem vonatkozik; hogy a világ átformálódása éppen bennük, éppen a legérzékenyebb anyagban nem fog nyomot hagyni. De termékeny csak az olyan átalakulás lehet, mely mély meggyőződésből, önként, szabadon történik.

Vitavezető: Ezt a fogalmazást alighanem Lukács György ellenfelei is elfogadhatják; ezért mindenképp reméljük, hogy elfogadják a hívei is.

Kassák Lajos: A politikus a napi gyakorlatra irányított szerepénél, opportunitásra hajlamos alaptermészeténél fogva nem vezetheti az író, az író ugyancsak alaptermészeténél fogva napi kérdések gyakorlati megoldására kevésbé tartja magát alkalmasnak s ezért nem kívánja a politikusokat vezetni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a két tényező egyszerűen paralel fut és nincs lényeges, sorsdöntő érintkezése. Mint már említettem, a művész hivatása, hogy műveket hozzon létre, a politikusnak pedig, mondom most, az a feladata, szakmai és társadalmi feladata, hogy ezeket a műveket, mint ember által létrehozott értékeket, a közösség részére kisajátítsa és hasznosítsa. Képletesen szólva, a művész termővé műveli a kert talaját, a politikus vesse el belé a hasznos magvakat, növekedésüket védje a romboló erőkkkel szemben és gondozza, nemesítse meg termését. A politikus jellegénél fogva inkább a pedagógus közvetlen segítőtársa, mint a művészé. Ezért is kívánatos lenne, hogy a politikusok mennél előbb bővítsék ki szerepkörüket, a tárgyi valósággal számoló társadalmi organizátorok feladataival. Nyilvánvaló, hogy az alkotó szellem, a művész hivatása és a politikus feladata ilyen értelemben közelebb jut egymáshoz és feloldódnak a félreértésekből, pozícióféltésből származó nem lényeges, de mégis mély feszültséget előidéző ellentétek.

Vitavezető: Megegyezhetnénk-e abban, hogy az írónak és korának kapcsolatát a következő Kassák-verssor fejezi ki: „Te mellettem vagy, én előtted járok”. Ahhoz a kérdéshez pedig, hogy az író vezesse a politikus vagy a politikus az író, talán meg kellene állapodnunk abban, hogy író és politikus ne egymást igyekezzenek vezetni, hanem egységes terv és együttes megállapodás alapján az élő szellemi életet.

Kassák Lajos: Az idézett verssorban úgy érzem, maradék nélkül kimondtam véleményemet. De engedje meg, hogy én is idézzem egy verssoromat. „Érezzük, hogy élünk, éjjel és nappal időnk ábrázatán dolgozunk.” Es ehhez hozzátehetném most, hogy nem csak időnk ábrázatán dolgozunk, de az idők, a világ ábrázatát a saját képünkre szeretnénk átalakítani. Ebből következik, hogy a művész mélyre, a dolgok lényegéhez akar hatolni, elégedetlen az isten és az ember eddigi eredményeivel, és ösztönösen s valami végzetes belső kényszerűségből hozzá akar még adni valamit, valami olyasmit, ami által jobbá, szebbé, tökéletesebbé, alakulna vagy fejlődne a világ képe, környezetünk, magunk létfeltétele, jelenvalóságunk fontossága.

Füst Milán: Nincs olyan filozófiája vagy erkölcstana a világnak, mely a jóakarát szükségességét tagadná. A jóakarát kötelező. De, hogy ennek a jóakarathoz mi a foganatja, ez már nem a mi kezünkben van. A munkabér kérdése, vagyis az, hogy aki dolgozik, megkapja munkabérét, ez évezredek kérdése, mért mióta a világ áll, sose kapta meg. Tudatosá az a tétel körülbelül kétszáz éve lett (a szocializmus kezdetei) és ez a követelés most érte el zenitjét. Ezt, hogy aki dolgozik, megkapja munkabérét – nem tudok elképzelni olyan jóra való embert, aki ezt ne akarja. Hogy ezt aztán mi módon és milyen mértékben lehet elérni, már nem az emberek dolga, a mi cselekedeteinknek és szándékainknak sorsuk is van. De mondom, ezt akarni elérni kötelességünk, jóindulatú embereknek e követelmény nélkül elviselhetetlen az élet. Mármost, ami a munkáspártokat illeti, ők ebben az óriási küzdelemben, amely a munkabérért folyik, a társadalom minden tagjának segítségét kérik. Ha a művészeket nem kérnék, ez dehonesztáló volna a művészekre. Tehát érthető és jogos ez a követelményünk rajtuk, vagyis mit kérnek tőlünk: hogy ebben az emberföldi küzdelemben agitativé a segítségükre legyünk. Magam én például szívesen szolgálnám őket engedelmesen és híven e tekintetben is és boldog volnék, ha ebbéli követelésüknek eleget tudnék tenni, de hogy csakugyan eleget tudok-e tenni, ez megintcsak nem az én kezemben van, ez nem akaratomon múlik, hanem az alkotás szeszélyétől, önkényuralmától, amelynek magam is alá vagyok vetve. Voltak már nagyszerű művészek e világon; akik valóban agitativ szellemek voltak és műveikben is azok. És ismét mások, akik társadalmi meggyőződésüknek művészetükben érvényt szerezni nem tudtak. Az ilyesmi tehát költői alkat kérdése. A szándék a miénk lehet, de a kivitel szerencséje nem. Akik tehát azokra, akik ennek az agitativ szándékuknak nem tudnak oly mértékben megfelelni, mint szeretnék, akik ezekre jószándékuk, kísérleteik balszerencséje miatt haragszanak, azok igazságtalanok.

Vitavezető: El kell-e hát ismernünk minden megszorítás nélkül a művészek kísérletezési szabadságát, ha nem, milyen megszorítást tehetünk?

Füst Milán: Okvetlenül el kell ismernünk, mert a művész kísérletek útján tudja meg, hogy ő milyen, hogy a művésze milyen. Enélkül nem létezik művész. Nincs művésze a világnak, aki előre tudhatná, hogy ő milyen. Az nincs adva, változó, fejlődő valami, legigazabb hangját megtalálni csak kísérletek útján képes. Nem képzelendő el a művész úgy, hogy készen ugrik ki Zeusz fejéből.

Kadosa Pál: Az a kérdés, hogy minden a közönség elé való-e, erről lehet vitatkozni. Ezt a művész maga és ideális közönsége dönti el. Az a fontos, hogy a közönség értékelné tudja, fogékonyá kell tenni arra, hogy a kísérletek értékét is lássa. A kortársai szólnak hozzá és elsősorban hozzá szólnak, egyenlő értékű műveknél jobban kell, hogy hasson az, ami a kortáristól jön, mert közvetlenül hozzá adresszálódik. Akik a kísérletek szabadságát tagadják, azért teszik, mert félnek, hogy ha nem is antiszociális, legalábbis aszociális művészetet hoz. Azonban, ha a közönség meg tudja közelíteni, már nem áll fenn ez a veszély.

Bernáth Aurél: Minden észszerű megfontolás mellett szól, hogy a művészek kísérletező szabadságát nem tanácsos korlátozni. Mire is volna ez jó? Önzetlen szenvedéllyel művelik szakmájukat, legtöbbször kemény nélkülözések között. Műveikkel senkinek sem ártanak. Tehát elemi emberi jogaikban korlátozná őket az államhatalom, ha megvonná a jogot működésükhöz. Nem is tudom elképzelni, hogy ilyen előfordulhat.

De ezenfelül – amennyiben itt az absztrakt művészetekről van szó – nem szabad tőlük elvitatni egy bizonyos fajtájú kulturális építőmunkát, akármilyen gyéren csordogál is festővénájuk. Az absztrakt művészek, képalkotásuk elemi indítékaiból következően ma már közelebb állnak az iparművészethez, mint a valódi festészethez. Nem változtat ezen a tényen az, hogy ide akarunk ellenére csúsztak. Majdnem lemérhető bizonyítéka ennek a közelségnek az, hogy Európa egész iparművészete, úgyszólván már húsz esztendeje hatásuk alatt van. S ez nem lebecsülendő tényező. Gondoljunk a plakát, a könyvfedél megújítására, a szobafestők patronjaira, használati tárgyaink díszítéseire, ezek alakjaira, a kirakatrendezés friss, ötletes elveire, az új tipogrófiára – s így el tudnák még sorolni sok hasonló alkalmat, ahol, igenis nagyon pezdítők voltak az a tény, hogy van absztrakt művészet. S ezt fel lehet mérni nemzetgazdasági is, s mérjük is fel, mert végre itt egy alkalom, amikor a művészek hivatkozhatnak arra, hogy az újabbban oly megvetően emlegetett „elefántcsonttorony”-ból nagyon is jól csengő arany csordogál. Mondanom sem kell, nem azok kezébe, akik a toronyban ülnek. Gondoljunk csak el, mit jelent Franciaország számára az absztrakt művészet idegenforgalom, kép-kivétel, nemzeti hírverés területén. Vagy mit jelent Franciaországnak az absztrakt művészet hatása folytán új formára talált iparművészet tengernyi terméke, ami onnan szétáradt az egész világba. Szétáradt, mert elsőik voltak, frissek, leleményesek s új formáikkal vonzani tudták az új formákra éhes világot.

De ilyen frissesség és leleményesség (s így az arany is) csak ott teremhet, ahol nem diktálnak a művészetnek, hanem hagyják azt szabadon csapongani. Nagy baj nem történik, ha – mint az absztrakt művészet esetében – máshova lukadtak is ki, mint ahová akartak.

Nem mondom, a festészet hagyományos fejlődésére, s így komoly kulturális tekintetben rendkívüli zavart okozott az absztrakt művészet. De ez el fog múlni, előbb-utóbb. A művészet ki fogja heverni ezt a megrázkódtatást, amikor már minden művelője belátja, hogy a világ mérhetetlenül gazdagabb mint a képzeletünk. S hogy igazán megújítani, frissíteni, képzeletünk is csak általa tud.

Vitavezető: Ez a nyilatkozat nehéz helyzetbe hozza a vitavezetőt. A kísérletezés elvéről beszélünk és nem az absztrakcióról: így az elmondottakra a vita megszakítása nélkül nem felelhetnénk. Ezért éppen csak utalunk Giedion következő szavaira: „Nincs visszatetszőbb, mint a múlt századnak az a ma is divó szokása, hogy ... arra használják fel a korábban kiközösített mestereket, hogy rájuk hivatkozva, a most élőkől tagadják meg a levegőt.” A modern művészet ma már roppant erőt jelent; azzal, hogy múlandó betegség-tünetnek állítjuk be, nem változtatunk rajta, legfeljebb a kornak ártunk, amely anélkül talán megközelítené. Nem Cézanne-t, Manet-t, Ingres-t, Delacroix-t, Rembrandt-ot kibébbítette a kortársak visszautasítása, hanem kortársait.

Barcsay Jenő: Ne féljünk az absztrakciótól. A festő számára minden igazi alkotás egy bizonyos értelemben absztrakció.

Egry József: A művész kísérleti szabadságát pedig még akkor is el kell ismerni és becsülni kell, ha a kísérletnél nem jut is tovább. A művészetben a gyakorlat elmélet nélkül egy a vakaródzással. A politika a művészet számára csak jelenség, mint bármi más.

Jemnitz Sándor: A kísérletezés jogát csorbítani nem szabad. Ha számságot süt ki az illető, ám süsse ki. A választ megkapja. S ha közveszélyes dolgokat mond ki valaki, jobb, ha kimondja s e közveszélyre hívja fel a figyelmet, mint ha sunyin hallgat s a hamu alatt hagyja izzani a parázst. Gyáva nyárspolgár, aki a kísérletezőktől és újtóktól fél. Gyáva nyárspolgár – még akkor is, ha forradalmi időkbe született s egyébként a forradalmárokkal tart – mert titokban konzerválni szeretné a forradalom egyes etapjait: a konzervatív forradalmár fából vaskarika.

Szentkuthy Miklós: Az egyéni szabadságról a művészetben nem lehet lemondani: ez a szabadság a legszentebb ösztön és ennél fogva a legszentebb jog is – és itt egyáltalában nem „individalista rügkapálózók” naiv és esztelen védelméről van szó, hanem csak arról, hogy a reakció „totaler Staat”-jai a művészetet gyökerében fenyegetik a pusztulással, s ennél fogva Petőfi-féle egyéniségekre van szükség ellenük.

Különben is az egész nagy művészetben mindig „egyéni-ség” és „közösség” eseményi szintézisét láttuk: Bartók és a magyar népi zene, Mozart és az osztrák népdalok, Bach és egész Európa tánc-muzsikája. A nagy művészi egyéniség épp attól nagy, hogy *egyetemes* emberi dolgokat fejez ki, a kollektívum legjobb „reklámja”.

A művészet és tudomány együttes hivatása (többek között): bizonyos ellenőrzés, kritika, kételyfelvetés a túlságosan ösztöneitől sodort világgal szemben. Ez nem gyáva mefisztóskodás, ez nem felelőtlen cinizmus, nem: ez a tárgyilagosság fenséges követelménye. Hogyha a reakció és a nagytőke ellen akarunk harcolni, akkor különlegesen védjük a művészet és tudósok szellemi szabadságát, mert a kegyelemdőfést (éppúgy mint a legelső fricskát is) a művészek fogják megadni neki.

Illés Endre: A művészetben egy meg egy nem kettő. Tehát feltétlenül kísérleteznünk kell, ha pontos, igaz és becsületes eredményhez akarunk jutni. Az írás, festés, zeneköltés nem dolgozatírás, így nem is lophatjuk el szomszédunk „megoldását”. Már önmagunkhoz is csak kísérletezve

juthatunk el. Hát még az emberek és a világ megismeréséhez! Milyen megszorítást tehetünk? Az ízlést kell erősítenünk, hogy a rossz és tehetségtelen kísérletezők a múlt időben nevetségessé váljanak. De éppen a múlt idő ne tegye nevetségessé az elzárkózókat – milyen tanulságos volt Komlós Aladár idézetből tanulmánya József Attila első kritikusról!

Szentkuthy Miklós: Veres Péter azt hiszem, tökéletesen fején találta a szöveget, mikor írói szabadság és a tömegeket kifejező ellenőrzés viszonyáról beszélt. Szerinte a lényeg az, hogy ne az íróasztalnál fogják meg már az író kezét. Az író írja meg szabadon, amit akar. Azt majd a közönség és a történelem úgysis eldönti, hogy akarjam azt a művet, vagy sem. A gyerekeket nem az anyjuk méhében, hanem a gimnáziumban szoktuk elbuktatni – kár egy krumplit a csírájában elfojtani, ha rossz, úgysis ott rohad majd a piacon.

Vitavezető: A művészek kísérletezési szabadsága, úgy látszik olyan elv, amelyben mindenki egyetért. Bár vannak, akik attól félnek, hogy *l'art pour l'art-ra*, önmagáért való művészetre vezet. Mivel védekezzünk a *l'art pour l'art* vádjá ellen?

Bernáth Aurél: A jó művekkel, amelyeket az úgynevezett *l'art pour l'art* eddig felmutathat. Kell ennél jobb védekezés? A *l'art pour l'art* kifejezés a naturalizmus szitlőtte. Abból a megfontolásból származott, hogy életrevaló művészethez nem szükségesek a történelmi témák, morális vagy irodalmi kapcsolt tartalmak, hanem elég a „festői” tartalom, ami ez esetben az ősit, a legfontosabbat jelenti: örömet a látványban. Mutasson nekem egy embert, aki kétségbe meri vonni, hogy a naturalizmusban örökértékű dolgok fogalmaztattak meg s aki ezt az irányt és felfogást úgy állítja oda, mint műteremkohlományt. Nem hiszem, hogy ilyen embert talál. Meg kell viszont azt is mondani, hogy a *l'art pour l'art* kifejezés ominózus értelme a „festői” fogalom lezüllesztéséből származott, abból, hogy a festők az ilyen tartalmat már túl lazán értelmezték – mert elvesztették a természettel való szoros kapcsolatot. Ezek szerint tehát e kifejezéstől sértve érzett festészetről csak akkor pattan vissza a vád ereje, ha újra el tudja hitetni, hogy még akkor is természetelvű, ha nem is ábrázol. Ami pedig majdnem fából vas-karika.

Vitavezető: Bemáth Aurél, különös módon, minden kérdésre, bármilyen irányú kérdésre azzal a tanulsággal válaszol, hogy „csak a természetelvű festészet az igazi”, vagyis „le az absztrakcióval!”.

Márffy Ödön: A természet minden emberi tevékenység, minden művészet örök és kimeríthetetlen kútforrása, Ősi kiindulópontja a művész útjának. Bármilyen merész ívben távolodik is el tőle, műve mögött ott kell, hogy érezzük. A lemenő nap színjátéka, a tenger vad hullámzása, a virágok, fák és állatok groteszk formája ezer irányban ébresztheti fel az alkotó vágyat, anélkül, hogy tárgyilagos lemásolásba süppenjen. A művész nagy távlatokban lát és gondolkodik. Műveit fegyelemmel és úgy konstruálja, hogy átélte vizuális élményeinek csak döntő fontosságú képletét adja és ezt kihangsúlyozza. Ezért a részletek szándékos elhanyagolása, főképp az olyanoké, melyeknek műve szempontjából nincs döntő jelentősége. Vizuális élményét, mely alkotó vágyát felébreszti, nem úgy adja vissza, mint a

természet nyújtotta, hanem képzeletének, érzésének és gondolatainak retortáján átszűri és átkölti, úgy, hogy képén egy új világ születik.

Vitavezető: Ez a fogalmazás már messze maga mögött hagyja a naturalizmust, és a költészet felé közeledik. Veszélyes művészeti elv az, amely megköti a művész legfontosabb eszközét: képzeletét.

Márffy Ödön: Bármennyire eltávolodott is látszólag a művész a természettől, műveiben valójában közelebb jutott a természet rendjének örök törvényeihez.

Bokros Birman Dezső: A kényszerek kényszere művészeknek lenni. A látvány, a hozzáfűződő élmény nélkül, semmi. Az élmény azonban mindenkiben ott rejtőzik: a művész személyes élményével a közösség élményét ébreszti föl. Nem véletlen, hogy korai gyermekkorom legnagyobb plasztikai élménye az öt emberi ujj volt. Ez az élmény ötven évvel később visszatért a „Dunai népek kórusa”-ban: ezen a szobron, az öt figura úgy mered az égnek, mint egy kéz öt ujjá. A gyermekkori élmények végigkísérnek bennünket egész életünkön.

Vitavezető: Miért kell a művészeknek ezeket az élményeket felébresztenie?

Bokros Birman Dezső: Mert ezek mindenkiben közősek. Ezekre a szubjektívításokra ma már nem adok annyit, mert ezek tették a művészetet *l'art pour l'art-ra*. Ezek mai vonalamnál nem elsődlegeseek. Lásd népi szobraimat. Mégis: ősi motivációmat mondhatom csak el, amelyek nálam individuálisak, de másokban is megvannak.

Vitavezető: Azt akarja mondani, hogy az egyéni élmény közösségi élménnyé válik. Akkor mi a *l'art pour l'art*?

Bokros Birman Dezső: Szubjektív, individuális élményeket *l'art pour l'art* értelmezésben adni. Olyan művet, melyben a vonal a vonalért, a forma a formáért van.

Vitavezető: Mi mutatja meg a képen vagy szobron, hogy vonala, formája egyéni vagy közösségi élményt fejez ki?

Bokros Birman Dezső: Először is a témaválasztás. Ez még nem a minőség, ha kvalitással párosul és a kifejezés felfokozottságában jelentkezik, s a széles népi rétegek látásának gócpontjába esik plasztikai megmintázása.

Vitavezető: Hogyan állapítják meg e népi rétegek mindezt?

Bokros Birman Dezső: „Kubikus”-om témája értelmes plasztikai kinyilvánítása a gyötrelmes munkának, de nemcsak a munkás: az orvos, a tudós, az intellektuel munkájának is.

Vitavezető: Azt a művet, ahol a téma nem ilyen megközelíthető, ki kell zárunk az új művészetből?

Bokros Birman Dezső: Nem! „Ulysses” szobrom például nem a széles néprétegek, hanem az olvasott, olvasó, úgynevezett művelt réteg felé fordul – csak azok kapiskálhatják, mi ez a furcsa forma-vegyület, akik olvasták Joyce művét.

Vitavezető: Ez a „frivol” akt torzó, enyhénszólva nincs arccal a népi front felé fordítva.

Bokros Birman Dezső: Nem vagyok hajlandó halandzsázni. Nem akarok teoretikusa lenni annak a művészetnek, amely nincs vagy csak keletkezőben van, nem akarok iránymutatója sem lenni, hanem igenis csak arról a művészetről beszélhetek, amelyet valóban képviselek. Kommunista művész vagyok. Népi művészetre törekszem, de azért

kinyilvánítom azt az álláspontomat, hogy helytelennek tartanék olyan művészetpolitikát, amely például az absztrakt művészeket nemcsak visszautasítja, de valósággal ledorongolja. Ez a művészet szerintem egy Sturm und Drang korszak tisztulatlanságát képviseli, de elősegíti a tisztulást, amely majd követi s amelyet – mikor megtalálta a valóság új, világosabb kifejezőmódját – a Párt is bekapcsolhat realista szemléletébe és mozgalmába. E munkát éppen úgy nem szabad megölni, mint ahogyan nem szabad embereket megölni. Türelemmel kell nézni a művészek kísérletezését.

Vitavezető: Úgy látszik, hogy a végső kérdésekben legjobbjaink mind egyetértenek, bármilyen álláspontot vagy irányt képviseljenek is egyébként. Ezért további részletek feszegetése helyett, fölteszem az utolsó kérdést: milyen egységre léphetnének íróink, művészeink, politikusaink, nevelőink művelődésünk érdekében?

Kadosa Pál: Higgyék el egymásnak, hogy mindegyikük ugyanazt akarja.

Egry József: Ez is olyan kérdés, mintha (a tudnivalók hozzáférhetőségével) nem lett volna bizonyítva és hangoztatva még.

Bernáth Aurél: Semmilyenre – csak ezt tudom felelni. Ilyenre nincs szükség. Meg vagyok róla győződve, hogy az a szellemiség, mely nálunk honos, sajátos kultúránk, nemzeti tradícióink ezekben a kényes és sorsdöntő művészeti kérdésekben is méltánylásra találnak illetékes politikai tényezőinknél. Meg vagyok róla győződve, hogy azok semmi olyan lépésre nem szánják el magukat, amilyentől – bár ki nem mondottan – a kérdés remeg. De viszont ne rettenjünk meg, ha valaki egyszer a művészet szekerén fordítani akar egyet. Ez művészetünk hasznára is lehet addig, amíg egy művészeti egyesülésnek – mert hisz remélhetőleg csak ilyenről van szó – politikai tekintélyt nem kölcsönöznek. Ez persze káros volna. Ha netalán mégis ez következne be, tiltakozni fogunk a megfelelő időben és a megfelelő helyen.

Vitavezető: Furcsa álláspont. Azzal kezdi, hogy semmit sem tehetünk, egységre nincs szükség ezután azt mondja, ne féljünk, ha a művészet szekerén fordítanak egyet. Hát nem volna jobb, ha megbeszelnék előbb a szeker utasaival is, mielőtt meg- (vagy isten ments föl-) fordítják?

Márai Sándor: Semmit sem tehetünk. Ez tektonikus probléma. Úgy értem, valamilyen nagy – legtöbbször vallási – megrázkódtatás időnként közös szintre csúsztatja egy korszak embereit és a műveltséget. Ezt meg kell várni.

Vitavezető: Semmit sem tenni vagy várni – más alternatíva nincs?

Jemnitz Sándor: Régóta figyelem igaz sajnálkozással, hogy a különböző művészetek képviselői nálunk teljesen elszigetelten, egymástól idegenen, sőt egymásról tudomást sem véve folytatják tevékenységüket. Számos jőnevű festőművészünk még név szerint sem ismeri zeneművész kortársait és viszont. Pedig kortársak és valahogyan mégiscsak egy közös korszak jellemzői. Hozzák őket közelebb egymáshoz! Képzőművészeknek és íróknak tartanak zene-illusztrációs bevezetőelőadásokat a zeneművészetbe. S a zeneművészek csoportjainak tartanak tárlatvezetést a képzőművészet magyarázataival. Akkor mindkét oldalról hamarosan felfedeznék az összefüggő kapcsolatokat, a saját művészetük terén mutatkozó analógiákat: a bajtársi közösséget.

Vitavezető: Bevallom, nem elégítene ki ebben az irányban a művészek önképző köre.

Kállai Ernő: Itt csak a legszélesebb értelemben vett, rendszeres művészeti köznevelés segíthet, melyre az iskolák minden fokozatán és az iskolán kívül egyaránt égető szükség van. De azzal tisztában kell lennünk, hogy máról holnapra beérő, csodálatos eredményre nem számíthatunk. Sok idő, türelem és munka kell még ahhoz, míg a parasztság és munkásság tömegeiből kialakul az ez új értelmiségi réteg, az a szellemi elit, mely hajlamos és képes lesz arra, hogy akár a régi, akár a modern művészet igaz értékeit magába foglalja, megértse és megbecsülje.

Füst Milán: Ha akad olyan művész, aki, mint Tolsztoj élete utolsó éveiben, nem komplikált művészetet, hanem egyszerű szemléletű nagy művészetet tud majd létrehozni, aki szórakoztató is lesz, tanulságos is s aki majd mindenben megfelel a tömegek művészetben még fejletlen, naiv követelményeinek, az fogja közelebb hozni az olvasó tömegeket az igazi művészethez. Mesterségesen nem lehet tenyésztetni sem ilyen írókat, sem olyan közönséget, mely a komplikált művészetet kellő előtanulmány nélkül megértse, sem olyat végül, amely a művészi közepszerűséget társadalmi tendenciái miatt műremekként volna hajlandó habzsolni.

Kassák Lajos: Mivel nemcsak politikából s nem is csak fizikai táplálékból él az ember, hanem érzelmi és szellemi erőgyarapodásra és erő kifejtésre is szüksége van, helyes és kívánatos lenne, hogy a politikusok és művészek összehangolódnak, a szociális életnek egyazon jegyeit viselve magukon, mintegy önkéntes társadalmi szerződésre lépjenek. Annál is inkább szükség lenne erre, mivel az élet dialektikus folyamatában a szellemi és fizikai élet követelményeit kategorikusan nem oszthatjuk ketté, vannak idők, mikor az úgynevezett alépitményt a tárgyi valóság szolgáltatja, máskor viszont a tárgyi valóság milyenségét a szellemi alépitmény határozza meg. A társadalmi élet dialektikájának törvénye éppen az, hogy nyugalmas korokban a szellemi élet felülépitményként mutatkozik, a forradalmi korszakban pedig, így napjainkban is, arra van szükség, hogy a szellemi élet mint fundamentum legyen jelen a társadalom materiális jelenségeinek elrendeződésénél. Ez a kölcsönös viszony állandóan cserélődik s ezért gondolkodásunkban és törekvésünkben eleve meghatározott szándékkal az egyiket nem helyezhetjük a másik elé. Egyazon fa élettörvényszerűségnek két ága ez, s hol egyikét éri a napsütés, hol a másikat. De fontos tudnunk, hogy a kettő együtt adja az egyet. Magától értetődik, hogy ennek az egységnek a létrehozása, tudatosítása korunk szervező erőinek és reprezentáns művészeinek legsürgősebb és legjelentősebb feladata.

Tehát megbeszélésünk gyakorlati programját oly módon határozhatnók meg, hogy művelődésünk ügye még nincs eldöntve azzal, ha a pártok között fennáll a koalíció, de az írók, művészek és politikusok között nem sikerülne megteremteni. Meg kellene fogalmazni a magyar művelődés társadalmi szerződését, alkotmányát.

Gadányi Jenő: Szellemi felsoházat kellene teremtenünk.

Kassák Lajos: Formális egyesület vagy szövetség megalakításának nem vagyok híve. Társadalmunk politikai és gazdasági helyzete még annyira kialakulatlan, hogy

szavazás vagy egyéb hasonló eszköz segítségvételével a hivatott erők helyes kiválasztódása nem történhetne meg. Ennek a folyamatnak valóban helyes kialakulásához sok ésszerű taktikus előmunkálatra van szükség. Ezzel szemben inkább azt igényelném, hogy a politikai pártok több bizalommal forduljanak a művészek felé (itt művészek alatt mindig a haladó és konstruktív szellemiséget értem), segítsenek megteremteni munkalehetőségük anyagi bázisát, és nyissák meg előttük a kapukat, amiken át közvetlen érintkezést nyerhetnek a közönség felé. Ami az irányzatok versengését, téves vagy helyes kísérletezését illeti, ennek a kérdésnek az elintézését bízzák rájuk, a különböző erők súrlódása, a nemes rivalitás ezt előbb-utóbb úgyis megoldja, minthogy a világtörténelem folyamán eddig mindig megoldotta. Ha ezt a bizalmat a művész megkapja a politikustól, visszanyeri biztonságérzetét (amit a közelmúltban reális vagy feltételezett okok miatt elveszített), felfrissül alkotóképessége, műveiben adni meri és tudja legőszintébb önmagát és hátsó meggondolások nélkül dokumentálja az átalakuló társadalomhoz való viszonyát. Ha ez megtörténik, akkor jöhetnek, ha nem is a politikusok, de a kritikusok és esztétikusok, akik a művekből kiszűrhetik a szociális értéket egyrészt, másrészt a korszerű megjelenési formák egyégtörvényét és hatóerejét. Ma úgy látszik, a kritikusok, sőt az esztétikusok is inkább a napi politikusok befolyása alatt állnak, semmint a vajúdsban szenvedő és az alkotás belső lényegét kereső művészet oldalán.

Vitavezető: Ezzel felfüggeszthetjük a vitát. Soroljuk fel újból eredményeit? Csak azt mondhatjuk ismét, amit a bevezetésben mondtunk: egyetlen pillanatra se felejtjük el, hogy a vita szereplői egymással szemben állnak a vitában, de egymás mellett állnak a harcban. A végső alapelvekben úgy látszik majdnem mindnyájan egyetértünk. Megállapíthatjuk, hogy a művészetnek valóban van örök és van napi feladata, de nagy korokban ez szerencsésen egybeesik. Olyan vajúdsban, mint a miénk is, mikor e kettő elszakadt egymástól, van külön napi és külön örök feladatunk. Művészeink általában az örök feladatok felé fordulnak, politikusaink pedig a napi feladatok felé szeretnék fordítani őket. A vitavezető végül arra kéri az olvasót, hogy az itt elhangzottakat ne úgy fogja fel, mint a vitavezető álláspontját: e vitának az volt a célja, hogy képet adjon szellemi életünk vezetőinek állásfoglalásáról. Tekintsük ezt a vitát vázlatos följegyzésnek, szemelvény-gyűjteménynek, mely az utókor számára készült és azt lesz hivatott egykor eldönteni, hogy ki milyen álláspontot képviselt 1948-ban Magyarországon és ezt az álláspontot milyen erővel, milyen kitartással, milyen bátorsággal állta és valósította meg műveiben és életében. Mindez természetesen nem utószó, mert a vitát a vitavezető sem kívánja lezárni. Folytassuk tovább, kitartóan, jóakarattal és szünet nélkül, mindaddig, amíg – minden kényszer és hamis szofizma nélkül – pusztán belső meggyőződésünket követve, valamennyien egységes és kristályosan tiszta álláspontra jutunk.

*A bevezetővel együtt megjelent az *Ars Hungarica* 1982/1 számában. Az utánközlés Mezei Gábor, a kézirat eredetijének tulajdonosa, valamint a bevezető szerzőinek szíves hozzájárulásával történt. Pán Imre fényképét és műveit Mezei Gábor bocsátotta rendelkezésünkre.

